

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟΜΟΣ Α' • ΑΡ. ΦΥΛΛΟΥ 209 • ΜΑΪΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ 2007 • ΠΙΓΙΑΡ-ΣΙΒΑΝ 5767

Έως πότε η ξένη «συνωμοσία»;

Του ΠΑΝΤΕΛΗ ΜΠΟΥΚΑΛΑ

ΠΟΙΟΣ «ΑΝΑΚΑΛΥΨΕ» προ μηνός τον τάφο του Ιησού και της οικογένειάς του σε προάστιο της Ιερουσαλήμ: Μα ο «διεθνής σιωνισμός». Με ποιο στόχο; Μα για να πλήξει τον χριστιανισμό, και ιδιαίτερα την ελληνορθόδοξη εκδοχή του. Ποιος θυμήθηκε πέρυσι το απόκρυφο «Ευαγγέλιο του Ιούδα»; Μα ο «διεθνής σιωνισμός». Με ποιο στόχο; Μα για να πλήξει, τι άλλο, τον χριστιανισμό, τον δικό μας, τον ελληνικό χριστιανισμό. Ποιοι είχαν αποφασίσει, πριν από μερικά χρόνια, να μην αναγράφεται το θρήσκευμά μας στην αστυνομική μας ταυτότητα; Μα, ιταμά «ξένα κέντρα», καθηλωμένα στις ιδέες του επαράτου Διαφωτισμού. Και με ποιο στόχο; Μα για να κόψουν τις χριστιανικές μας ρίζες, την αντοχή των οποίων φαίνεται ότι δεν την εμπιστευόμαστε ιδιαίτερα, γ' αυτό και θέλουμε και τη διά της αναγραφής επιβεβαίωση της ύπαρξής τους. Ποιοι έδωσαν την εντολή και τις κατευθύνσεις να γραφτεί το καινούργιο βιβλίο Ιστορίας της έκτης Δημοτικής; Απλή και πάλι η απάντηση, έχει την εξής συμπυκνωμένη μορφή: «Είναι απαράδεκτο τα παιδιά μας να δίδασκονται παραχαραγμένη την Ιστορία επειδή αυτό επιβάλλουν κάποια ξένα κέντρα λήψης αποφάσεων». Ο αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος είναι ο κήρυκας του δόγματος αυτού. Αλλά δεν είναι μόνος του. Τις ίδιες απόψεις τις ασπάζονται πολλοί, οι οποίοι μάλιστα δεν «κατοικούν» στη μία περιοχή του κομματικού και πολιτικού φάσματος, τη δεξιά, ούτε είναι όλοι τους εκκλησιαστικοί αξιωματούχοι. Με αφορμή πάντως την εθνική επέτειο και τα εθιμικά διαγγέλματα και κηρύγματα, οι ιεράρχες ανταγωνίστηκαν με πάθος ποιος θα αναθεματίσει σφοδρότερα τον ξένο δάκτυλο, καθώς και τους «γενίτσαρους», όπου «γενίτσαροι» όσοι, χονδρικός, διατηρούν κάποιες επιφυλά-

ξεις για την ελληνικότητα του Θεού ή όσοι έχουν την αιρετική άποψη ότι η οικουμενική Ιστορία δεν ακολουθεί κατά την εκτύλιξή της ευθεία γραμμή, και δη γαλανόλευκη.

ΛΟΙΠΟΝ, ΕΙΝΑΙ ΜΙΑ ΚΑΠΟΙΑ ΛΥΣΗ αυτοί οι ανθέλληνες και οι αντιορθόδοξοι, οι σπείρες τους και τα κέντρα τους. Είναι μία κάποια λύση οι πλεκτάνες τους και οι συνωμοσίες τους. Κι αν ακόμα δεν υπάρχουν και δεν συνωμοτούν, πρέπει να τους κατασκευάσουμε, και να πιστέψουμε πως η κατασκευή μας είναι ισοδύναμη της πραγματικότητας και της αλήθειας. Δεν θα 'ναι άλλωστε η πρώτη φορά που κάποιας λογής εθνικός (εθνικιστικός μάλλον) ναρκισσισμός μας ωθεί να θεωρήσουμε δεδομένο το μη υπάρχον και απολύτως τεκμηριωμένο και επαληθευμένο το αποδεδειγμένα ανυπόστατο. Μια τέτοια κραυγαλέα περίπτωση αποτελεί η περιβόητη «δήλωση Κίσινγκερ», η οποία κατέληξε να θεωρείται υπαρκτή μόνο και μόνο επειδή ορισμένοι φανατικοί της συνωμοσιολογίας επιθυμούσαν να υπάρχει, διότι, αν υπήρχε, θα εξυπηρετούσε τα ελληνοομοφλοκεντρικά σενάρια τους και θα τα καθιστούσε αληθοφανή.

ΕΔΩ ΚΑΙ ΧΡΟΝΙΑ, λοιπόν, έχει αποδοθεί στον Χένρι Κίσινγκερ η εξής δήλωση-σχέδιο: «Ο ελληνικός λαός είναι ατίθασος και πρέπει να τον πλήξουμε βαθιά στις πολιτιστικές του ρίζες. Τότε ίσως συνεντιστεί. Εννοώ δηλαδή τη θρησκεία, τα πνευματικά και ιστορικά του αποθέματα, ώστε να εξουδετερώσουμε κάθε δυνατότητά του να αναπτυχθεί, να διακριθεί, να επικρατήσει, για να μη μας απασχολεί στην ανατολική Μεσόγειο, στη

► *Συνέχεια στη σελίδα 29*

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Μενορά, από εικονογραφημένο χειρόγραφο Βίβλου. Ισπανία, Καταλονία 1350.

Αρχέτυπα της Κοινωνικής Πολιτικής στη Βίβλο (Παλαιά Διαθήκη)

Του Καθηγητή ΛΟΥΚΑ ΠΑΝ. ΠΑΤΡΑ

1. Η Κοινωνική Πολιτική εμφανίστηκε βεβαίως ως πράξη στους νεότερους χρόνους, και ως αντίδραση της πολιτικής κοινωνίας στον κίνδυνο εξασθένησης ή διάσπασης της συνοχής των εθνικών κοινωνιών εξ αιτίας των κοινωνικών και κατεχοχών των οικονομικών ανισοτήτων μεταξύ των μελών της κοινωνίας. Τις πρώτες εκδηλώσεις έχουμε από τον 16° έως τον 18° αιώνα στη Μ. Βρετανία, όπου ξεκίνησε και η Βιομηχανική Επανάσταση. Ο κοινωνικός παρεμβατισμός θεμελιώθηκε όμως από τον Βίσμαρκ (Bismarck) τον 19ο αιώνα και έκτοτε επεκτάθηκε στις ευρωπαϊκές και λοιπές χώρες της Οικουμένης. Η κορύφωσή της έγινε στον Μεσοπόλεμο και κατεχοχών στη διάρκεια και αμέσως μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, με την επίτευξη πλήρους απασχόλησης και το όραμα του Κράτους Ευημερίας (Welfare State). Ως επισημονικός κλάδος η Κοινωνική Πολιτική διαμορφώθηκε στα τέλη του 19ου αιώνα, με τη σύσταση στη Γερμανία το 1872 από διαπρεπείς εκπροσώπους της Διανοήσης του Συνδέσμου για την Κοινωνική Πολιτική (Verein für Social Politik). Καλλιεργήθηκε κατά τον 20όν αιώνα στη Μ. Βρετανία με την ονομασία Social Policy and Administration ή απλώς Social Administration, στη Γερμανία Sozial Politik, στις ΗΠΑ Social Welfare ή Social Services, στη Γαλλία Politique Sociale κ.λπ. (1). Σήμερα στα Πανεπιστήμια και στα πολυπληθή ελληνικά εκπαιδευτήρια Ανώτατης Εκπαίδευσης, ΑΕΙ και ΤΕΙ, περισσότερα από τριάντα (30) μαθήματα έχουν ως αντικείμενο ειδικούς κλάδους της Κοινωνικής Πολιτικής. Ως γενικευτικό όρο που εκφράζει την κοινωνική πολιτική ο ΟΗΕ χρησιμοποίησε τον όρο Social Protection, όταν το Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο (Economic and Social Council) οργάνωσε το 1968 στην έδρα του ΟΗΕ, στη Νέα Υόρκη, Παγκόσμια Διάσκεψη των Υπουργών υπεύθυνων για την Κοινωνική Προστασία.

Αρχαίες όμως μορφές ή αρχέτυπα της Κοινωνικής Πολιτικής ή αρχέτυπα για την Κοινωνική Πολιτική των ευρωπαϊκών και γενικότερα των προηγμένων λαών απα-

ντούμε σε αρχαίους λαούς, των οποίων ο πολιτισμός συνιστά τις ρίζες του συγχρόνου Ευρωπαϊκού Πνεύματος, όπως η Αρχαία Ελλάδα, το Ισραήλ, η Ρώμη, το Βυζάντιο κ.λπ.

Η παρούσα ερευνητική μελέτη έχει ως αντικείμενο την αναζήτηση των αρχτύπων της Κοινωνικής Πολιτικής στη Βίβλο ή Παλαιά Διαθήκη, που υπήρξε ο Κανόνας ή ο Κώδικας κατά βάση και κυρίως του θρησκευτικού, αλλά και του οικονομικού και κοινωνικού, υγιεινού, πολιτικού και νομικού, ηθικού και αισθητικού βίου του αρχαίου εβραϊκού Έθνους. Επειδή η Παλαιά Διαθήκη απετέλεσε την ιστορική υποβάθρωση του Χριστιανισμού, κατέστη εμμέσως ένα από τα στοιχεία της «κληρονομιάς πολιτισμικής, θρησκευτικής και ανθρωπιστικής της Ευρώπης...», όπως αναγράφεται στο Προοίμιο της Συνταγματικής Συνθήκης της Ευρώπης, της οποίας η κύρωση ατυχώς έχει προσκρούσει σε εμπόδια. Για τον Ελληνισμό, η Π. Διαθήκη έχει και μια σπουδαιότερη σημασία, σε σχέση με το σύνολο των λαών της Ευρώπης, από το ότι ελληνοιστές Ιουδαίοι στην Αίγυπτο, που μιλούσαν την ελληνική κοινή, κατ' ακολουθίαν της διάδοσής της από τον Μέγα Αλέξανδρο, χάρισαν στον Κόσμο τη Μετάφραση της Π. Διαθήκης στην Κοινή Ελληνική των Ο' (Εβδομήκοντα) (2).

Θα πρέπει να αποσαφηνίσω, ότι η έρευνά μου έγινε στο κείμενο της Π. Διαθήκης κατά την Μετάφραση των Ο' (3), αλλά και στην πρόσφατη ελληνική Μετάφραση της Π. Διαθήκης από τα πρωτότυπα, κατεχοχών τα εβραϊκά κείμενα από εβραϊολόγους Έλληνες καθηγητές Πανεπιστημίου της Π. Διαθήκης (4).

2. Η θρησκευτική κατά βάση ουσία που συνθέτει την Π. Διαθήκη έχει ως συνέπεια, οι ορισμοί που περιέχει σχετικά με την άσκηση κοινωνικής προστασίας ή κοινωνικής πολιτικής να συνδέονται αμέσως με τη θέληση του Θεού. Έτσι η άμεση αιτιολόγηση της συμμόρφωσης των ανθρώπων προς τους ορισμούς αυτούς είναι η συμ-

μόρφωση προς το θέλημα του Θεού. Κατά συνέπεια και οι κυρώσεις για τη μη εφαρμογή τους είναι η θεική δυσάρεσκεια και ενδεχομένως η από Θεού τιμωρία. Η κοινωνιολογική ωστόσο θεώρηση οδηγεί στη διαπίστωση, ότι οι επιταγές κοινωνικής προστασίας που περιέχονται στην Π. Διαθήκη έχουν ως επιδίωξη (σκοπό=τέλος) τη διατήρηση και την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής και της ευημερίας του λαού του Ισραήλ και γενικότερα της ανθρώπινης κοινωνίας που αποδέχεται τη Θρησκεία που εκφράζει η Π. Διαθήκη.

Η ανάλυση των επί μέρους ορισμών θα αποδείξει τη θεμελίωση αυτή των επιταγών κοινωνικής πολιτικής που περιέχονται στα βιβλία της Π. Διαθήκης.

3. Η καθιέρωση της εβδομαδιαίας αργίας. Στην *Έξοδο, Κ,8-11: μνήσθητι την ημέραν των σαββάτων αγιάζειν αυτήν, εξ ημέρας εργά και ποιήσεις πάντα τα έργα σου· τηδε ημέρα τη εβδόμη σάββατα Κυρίω τω Θεώ σου· ου ποιήσεις εν αυτή παν έργον, συ και ο υιός σου και η θυγάτηρ σου, ο παις σου και η παιδίσκη σου, ο βους σου και το υποζύγιόν σου και παν κτήνος σου και ο προσήλυτος ο παροικών εν σοι· εν γαρ εξ ημέραις εποίησε Κύριος τον ουρανόν και την γην και την θάλασσαν και πάντα τα εν αυτοίς και κατέπαυσε τη ημέρα τη εβδόμη και ηγίασεν αυτήν(5).* Στη *Μετάφραση στη Δημοτική τα εδάφια 8-11 του Κεφ. 20* αποδίδουν το εβραϊκό κείμενο ως εξής: *Να θυμάσαι την ημέρα του Σαββάτου, για να την ξεχωρίζεις και να την αφιερώνεις στον Κύριο. Έξι ημέρες θα εργαζόσαι και θα κάνεις όλες τις εργασίες σου. Αλλά η έβδομη μέρα είναι μέρα ανάπαυσης, αφιερωμένη σ' εμένα, τον Κύριο το Θεό σου. Την ημέρα αυτή δεν επιτρέπεται να κάνεις καμιά εργασία ούτε εσύ ούτε ο γιος σου ούτε η θυγατέρα σου ούτε ο δούλος σου ούτε η δούλη σου ούτε τα ζώα ούτε ο ξένος που κατοικεί στις πόλεις σου. Σε έξι μέρες εγώ, ο Κύριος, δημιούργησα τον ουρανό, τη γη και τη θάλασσα, καθώς και όλα όσα υπάρχουν μέσα σ' αυτά, και την έβδομη μέρα αναπαύθηκα.... Η θεολογική προέλευση της καθιέρωσης της αργίας του Σαββάτου* αναφέρεται και εδώ και στη *Γένεσι, Β, 2-3: και συνετέλεσεν ο Θεός εν τη ημέρα τη έκτη τα έργα αυτού, α εποίησε, και κατέπαυσε τη ημέρα τη εβδόμη... και ευλόγησεν ο Θεός την ημέραν την εβδόμην και ηγίασεν αυτήν, ότι εν αυτή κατέπαυσεν από πάντων των έργων αυτού, ων ήρξατο ο Θεός ποιήσαι.* Στη *Μετάφραση στη Δημοτική από το εβραϊκό κείμενο*, ο στίχος 3 του παραπάνω κειμένου έχει την ακόλουθη διατύπωση: *την εβδόμη ημέρα την ευλόγησε και την καθηγίασε, γιατί αυτήν την ημέρα ολοκλήρωσε τη δημιουργία του και αναπαύθηκε.* Αυτές οι δυο λέξεις **και αναπαύθηκε**, που περιέχονται στη μετάφρα-

ση από το εβραϊκό πρωτότυπο και κατά συνέπεια πρέπει να περιέχονται στο πρωτότυπο, μολονότι περιέργως αμελούνται στη μετάφραση των Ο', δίνουν **την κοινωνική εξήγηση του Σαββάτου**: ικανοποίηση της ανάγκης των ανθρώπων και των έμβιων όντων να διακόπτουν την εργασία και να αναπαύονται τουλάχιστον μια ημέρα την εβδομάδα. Την επιταγή υιοθέτησε ο **Χριστιανισμός** και το **Ισλάμ**, με την καθιέρωση αντίστοιχα της **Κυριακής** και της **Παρασκευής** ως καθαγιασμένης ημέρας. Ο **νομοθέτης του εργατικού δικαίου** στις σύγχρονες κοινωνίες, βρίσκοντας τα αρχέτυπα στα θρησκευτικά κείμενα, μερίμνησε για τον προσδιορισμό όχι μόνον των ημερών, αλλά και των ωρών εργασίας και αντίστοιχα του ελεύθερου χρόνου των εργαζομένων.

Όπως στο σύνολο των επιταγών ρυθμιστικών της συμπεριφοράς που περιέχονται στα αποκαλυπτικά βιβλία των διαφόρων θρησκειών, έτσι και στην Π. Διαθήκη απαγγέλλονται κυρώσεις για την παραβίαση της αργίας του Σαββάτου. Στην *Έξοδο Κεφ. ΛΑ'(31), εδάφια 12-17*, από το κείμενο της *Μετάφρασης των Ο'* φαίνεται να εξουσιοδοτείται ο φορέας της Εξουσίας να επιβάλει θανατική ποινή σε όποιον πράττει βέβηλη πράξη κατά το Σάββατο, και να θέτει εκτός της κοινωνίας, να αφορίζει (excommunicate όπως λένε οι Λατίνοι) όποιον εργασθεί το Σάββατο: *Και ελάλησε Κύριος προς Μωυσήν λέγων... και φυλάξεσθε τα Σάββατα, ότι άγιον τούτο εστί Κυρίω υμίν· ο βεβηλών αυτό θανάτω θανατωθήσεται, πας όστις ποιήσει εν αυτώ έργον, εξολοθρευθήσεται η ψυχή εκείνη εκ μέσου του λαού αυτού. ... πάς ο ποιήσει έργον τη ημέρα τη εβδόμη, θανατωθήσεται....* Στη *Μετάφραση όμως στη Δημοτική από το πρωτότυπο*, φαίνεται ότι και ο αφορισμός και η θανατική ποινή **δεν αποτελούν διάταξη ποινικού δικαίου, αλλά προτροπή επιβολής ηθικής κύρωσης κοινωνικής αποδοκιμασίας** προς όποιον εργασθεί το Σάββατο και απώλειας της σωτηρίας της ψυχής εκείνου που θα βεβηλώσει την ημέρα: *Οφείλετε να τηρείτε το Σάββατο γιατί είναι άγια μέρα. Όποιος τη βεβηλώσει και εργαστεί εκείνη την ημέρα, αυτός πρέπει να αποκοπεί από το λαό του.... Όποιος εργαστεί το Σάββατο εξάπαντος θα πεθάνει...*

Εντολές σχετικές με το Σάββατο απαντώνται και σε άλλα εδάφια της Π. Διαθήκης: *Σημαντική, ιδίως για την επαλήθευση της επιδίωξης κοινωνικής προστασίας με την αργία του Σαββάτου, είναι η περικοπή του Δευτερονόμου, Κεφ. Ε' (5), 12-15: Να τηρείς την ημέρα του Σαββάτου. Να την ξεχωρίζεις και να την αφιερώνεις σ' εμένα τον Κύριο, το Θεό σου. Έξι μέρες θα εργασθής και θα κάνεις όλες τις εργασίες σου. Αλλά η εβδόμη μέρα είναι μέρα ανάπαυσης αφιερωμένη σ' εμένα τον Κύριο το Θεό σου. Την ημέ-*

ρα αυτή δεν επιτρέπεται να κάνεις καμιά εργασία ούτε εσύ, ούτε ο γιος σου ή η κόρη σου, ο δούλος σου, η δούλη σου, το βόδι σου, το γαϊδούρι σου και γενικά κανένα ζώο σου, ή ο ξένος που κατοικεί στις πόλεις σου. (Στη Μετάφραση των Ο' ο ξένος που κατοικεί στις πόλεις σου έχει μεταφραστεί: και προσήλυτος ο παροικών εν συ). Ο δούλος σου και η δούλη σου πρέπει να αναπαύονται όπως εσύ. Μην ξεχνάς ότι ήσουν δούλος στην Αίγυπτο, αλλά εγώ ο Κύριος ο Θεός σου, σε έβγαλα από 'κεί με το δυνατό μου χέρι, με την ακαταμάχητη δύναμή μου. Γι' αυτό σε διέταξα να τηρείς τη μέρα του Σαββάτου.

Τον σύγχρονο αναγνώστη και ιδίως τους νέους την ηλικία, θα παραξενέψει η αναφορά στους δούλους, τους προσήλυτους, αλλά προπάντων και στα κατοικίδια ζώα. Στην προστασία των δούλων, των οποίων η ύπαρξη συνιστούσε θεσμό στις αρχαίες κοινωνίες, θα επανέλθουμε. Αλλά θα υπενθυμίσουμε, ότι η Π. Διαθήκη έχει γραφεί σε εποχή νομαδικής-ποιμενικής και αγροτικής οικονομίας και κοινωνίας στην οποία η σχέση των ανθρώπων με τα οικίσια ζώα ήταν σχέση συμβίωσης και αλληλεξάρτησης.

Σε περιπτώσεις παραβιάσεως της αργίας του Σαββάτου αρχικά επεβλήθησαν κεφαλικές κυρώσεις, αργότερα όμως ελήφθησαν διοικητικά μέτρα πρόληψης των παραβιάσεων.

Στους *Αριθμούς*, *Κεφ. ΙΕ', 32-35*, αναφέρεται, ότι ενώ οι υιοί του Ισραήλ βρίσκονταν στην έρημο, συνέλαβαν άνδρα να συλλέγει ξύλα την ημέρα των Σαββάτων. Τον φυλάκισαν και ο Μωυσής, στον οποίον τον προσήγαγαν, έλαβε εντολή από τον Θεό να θανατωθεί ο φταίχτης με λιθοβολισμό, τον οποίο εξετέλεσε η συναγωγή.

Ο *Νεεμίας*, *Κεφ. ΙΓ', 15-22*, όταν διαπίστωσε ότι κάποιοι Ιουδαίοι πατούσαν σταφύλια και φόρτωναν κρασί, αλλά και σταφύλια και σύκα και άλλους να μεταφέρουν ψάρια και να τα πωλούν την ημέρα του Σαββάτου στην Ιερουσαλήμ, τους επέτιμησε και διέταξε να κλείνουν τις πύλες της πόλης από την παραμονή του Σαββάτου, ώστε να αποφεύγονται οι παραβιάσεις αυτού του είδους.

Η αργία του Σαββάτου έθεσε θέμα συνειδησεως σε περίπτωση πολέμου, κατά την εξέγερση Ισραηλιτών υπό την ηγεσία του *ιερέα Ματταθία* εναντίον των αντιλαϊκών μέτρων που έθεσε σε εφαρμογή ο *Αντίοχος Δ' ο Επιφανής* (175-164 π.Χ.) από τους Σελευκίδες διαδόχους του Μεγά-

λου Αλεξάνδρου. Τα γεγονότα ιστορούνται στο *βιβλίο Α' Μακκαβαίων*, που δεν περιλαμβάνεται στον *Κώδικα της Εβραϊκής Βίβλου*. Περιέχεται όμως στη *Μετάφραση των Ο'* καθώς και στη *Μετάφραση στη Δημοτική*, από σχόλια στην οποία και αντλούμε τις σχετικές πληροφορίες (6). Και δεν περιλαμβάνεται στην *Εβραϊκή Βίβλο*, επειδή γράφτηκε μεν από Εβραίους, αλλά το πρωτότυπο χάθηκε και διασώθηκε μόνο στη *Μετάφραση των Ο'*, η οποία κατατάσσει τα βιβλία των *Μακκαβαίων Α', Β', Γ' και Δ'*

στα ιστορικά βιβλία της Π. Διαθήκης. Οι Εβραίοι της Ιερουσαλήμ, κατά την παράδοση, υποδέχθηκαν ειρηνικά τον Αλέξανδρο το 332 π.Χ., μετά την άλωση της Γάζας, ο οποίος και θυσίασε στον Ναό του Σολομώντος. Μολονότι η πληροφορία, σύμφωνη όμως προς την αρχή του Μ. Αλεξάνδρου να αποδέχεται τα θρησκευματα των λαών που κατακτούσε, αμφισβητείται (7), η επιχώρια παράδοση, που εκφράζεται και στα τουριστικά φυλλάδια, όπως διαπίστωση προσωπικά πριν από λίγα χρόνια επιτόπου, ο Μακεδόνας ηγέτης στάθμευσε σε λόφο απέναντι στην πόλη της Ιερουσαλήμ και εκεί, από όπου επισκοπούσε την Πόλη - για αυτό

και ο λόφος ονομάζεται και σήμερα *Λόφος επισκόπησης* (*Mount Scopus* ή *Scope*)- δέχθηκε την πρόσκληση των Αρχών της Ιερουσαλήμ να επισκεφθεί την Πόλη, και αμέσως πραγματοποίησε την επίσκεψή του, διαμορφώνοντας ειρηνικές σχέσεις των Ελλήνων με τους Ισραηλίτες. Οι σχέσεις αυτές διατηρήθηκαν ομαλές, μέχρις ότου ο *Αντίοχος Δ' ο Επιφανής*, όπως ιστορείται στο *Α' Μακκαβαίων*, *Κεφ. Α' (1), 41-42*, με γραπτή διαταγή αξίωσε από τους λαούς και τους Εβραίους να εγκαταλείψουν τα έθιμά τους και να ενοποιηθούν, αναγνωρίζοντας την ειδωλολατρία και καταργώντας την αργία του Σαββάτου. Οι Εβραίοι εξεγέρθηκαν, *Μακκαβαίων Α', Κεφ. Β'(2), 29-48*, και πολλοί βγήκαν στην έρημο με τις γυναίκες, τα παιδιά τους και τα ζώα τους για να αντιμετωπίσουν τον κατατρεγμό. Οι δυνάμεις του Αντίοχου τους καταδίωξαν και ένα Σάββατο ζήτησαν από τους προφυλαγμένους σε κρυψώνες Ισραηλίτες να βγουν και να παραδοθούν, αλλιώς να συμμορφωθούν με τη διαταγή του Αντίοχου. Επακολούθησαν τότε τα ακόλουθα γεγονότα, *Κεφ. 2, 34-38*, που φέρνουν στο νου μας επεισόδια από τα σύγχρονα που ξε-

τυλίγονται στη Μέση Ανατολή: Οι πολιορκημένοι απάντησαν: «Δεν θα βγούμε, ούτε θα εκτελέσουμε τη διαταγή του βασιλιά, για να μη βεβηλώσουμε το Σάββατο». Τότε οι στρατιώτες τους επιτέθηκαν αμέσως. Οι Ιουδαίοι όμως δεν ανταπάντησαν, ούτε τους πέταξαν έστω κι ένα λιθάρι, ούτε προστάτησαν τις κρυψώνες τους, αλλά αποφάσισαν: «Καλύτερα να πεθάνουμε όλοι με καθαρή τη συνείδησή μας. Επικαλούμαστε μάρτυρες τον ουρανό και τη γη, ότι μας σκοτώνετε χωρίς να μας δικάσετε». Έτσι οι εχθροί έκαναν επίθεση ανήμερα το Σάββατο και σκότωσαν αυτούς και τις γυναίκες τους, τα παιδιά τους και τα κτήνη τους, περίπου χίλιους ανθρώπους».

Ο Ματθαίος όπως και η ηγετική ομάδα, μόλις πληροφορήθηκαν τα γεγονότα, αποφάσισαν αμέσως, Κεφ. 2, 41: «Όποιος έρθει να μας πολεμήσει ανήμερα Σάββατο, θα τον πολεμήσουμε, για να μη πεθάνουμε όλοι, όπως πέθαναν οι συμπατριώτες μας στους κρυψώνες».

4. Εργασιακές σχέσεις. Δεν είναι παράξενο που οι κανόνες ρύθμισης των σχέσεων εργοδοτών και μισθωτών έχουν αρχέτυπά τους στην Π. Διαθήκη. Ενώ η εργατική προστασία στην Ευρώπη άρχισε να αναπτύσσεται υπό την κοινωνική πίεση της διαμορφούμενης μετά τη βιομηχανική επανάσταση εργατικής τάξης, οι ηθικές επιταγές της κοινωνικής προστασίας είναι φυσικό να επινοούνται και να εκφράζονται από εμπνευσμένους θρησκευτικούς και πνευματικούς ηγέτες. Το κοινωνικό είναι δεν είναι κατ' ανάγκην ανάκλαση του οικονομικού, αλλά το πνεύμα, η συνείδηση του ανθρώπου επινοεί αγαθά, μέσα παραγωγής και τους τρόπους παραγωγής. Έτσι η **πληρωμή του ημερομισθίου κάθε ημέρα, μετά το τέλος της εργασίας, επιβάλλεται ρητά για πρώτη φορά από την Παλαιά Διαθήκη.** Ταυτόχρονα όμως εξαγγέλλεται η **απαγόρευση εκμετάλλευσης των εργαζομένων**, επιταγή που θα αποτελέσει το κεντρικό σύνθημα του επιστημονικού σοσιαλισμού μόλις στα μέσα του 19^{ου} αιώνα. Βεβαίως στην Π. Διαθήκη ο λόγος των επιταγών αυτών έχει το ένδυμα θρησκευτικών εντολών, αλλά η πρακτική τους θεμελίωση και το πρακτικό τους αποτέλεσμα είναι κοινωνικά, έχουν ως επιδίωξη (τέλος) τη βελτίωση των όρων ζωής και εργασίας των εργαζομένων, ιδέα που θα εκφρασθεί στην εποχή μας από την European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.

Τα αρχέτυπα των εργασιακών σχέσεων και του εργατικού δικαίου περιέχονται στο *Δευτερονόμιο*, ΚΔ' (24), 14-15: *Μην εκμεταλλεύεσαι ποτέ τον μισθωτό, το δυστυχημένο και το φτωχό συμπατριώτη σου ή τον ξένο που ζει σε μια από τις πόλεις της χώρας σου. Να του δίνεις κάθε μέρα το ημερομίσθιο του, πριν απ' τη δύση του ήλιου, για-*

τί είναι φτωχός και το έχει ανάγκη. Αλλιώς αυτός θα φωνάξει με αγανάκτηση εναντίον σου στον Κύριο, κι αυτό θα σου καταλογιστεί για αμαρτία.

5. Συμπεριφορά προς μετανάστες, αδυνάτους, φτωχούς και τυφλούς. Κατά τον περισσότερο παραδεκτό ορισμό, η **σύγχρονη Κοινωνική Πολιτική** είναι το σύστημα μέτρων και θεσμών, με τα οποία επιδιώκεται η σταθερή βελτίωση των σταθμητών όρων ζωής των μελών των κοινωνικών ομάδων και ιδιαίτερα των οικονομικά και κοινωνικά ασθενέστερων, προς τον σκοπό να εξασφαλισθούν προϋποθέσεις κοινωνικής ελευθερίας για όλα τα μέλη της κοινωνίας (8). Η Π. Διαθήκη, ως αρχέτυπο της σύγχρονης Κοινωνικής Πολιτικής, στρέφει τη μέριμνά της στους ξένους, τους μετανάστες όπως θα λέγαμε σήμερα, τους δούλους, τους αδυνάτους, τους φτωχούς και τους μισθωτούς και επιχειρεί να θέσει κανόνες συμπεριφοράς της κοινωνίας απέναντί τους. Έτσι στην *Έξοδο*, ΚΒ' (22), 20: *Ξένον δεν πρέπει να τον καταπιέζετε, ούτε να τον εκμεταλλεύεστε, γιατί και εσείς ήσασταν κάποτε ξένοι στην Αίγυπτο. Χήρα και ορφανό δεν θα τους καταπιέζετε.* Και στο Κεφ. 23, 9: *Ξένον μη καταπιέζετε, γιατί ξέρετε πώς αισθάνεται ο ξένος, αφού κι' εσείς ήσασταν κάποτε ξένοι στην Αίγυπτο.* Η επιταγή διευρύνεται στο *Δευτερονόμιο*, ΚΤ' (23), 15: *Μην εκμεταλλεύεσαι ποτέ τον μισθωτό, το δυστυχημένο και τον φτωχό συμπατριώτη σου ή τον ξένο που ζει σε μια από τις πόλεις της χώρας σου. Να του δίνεις κάθε μέρα το ημερομίσθιο του, πριν από τη δύση του ηλίου, γιατί είναι φτωχός και το έχει ανάγκη.* Και στο ΚΖ' (27), 18-19, η επιταγή διατυπώνεται αυστηρότερα και περιλαμβάνει και την **προστασία των τυφλών**: *Καταραμένος όποιος παραπλανάει έναν τυφλό στο δρόμο... Καταραμένος όποιος διαστρεβλώνει το δίκιο του ξένου, του ορφανού και της χήρας.* Αξίζει να υπενθυμίσουμε και τη *Μετάφραση των Ο'*: *επικατάρατος ο πλανών τυφλόν εν οδώ... επικατάρατος ος αν εκκλίνη κρίσιν προσηλύτου και ορφανού και χήρας.* Και στίχος 23: *επικατάρατος πας άνθρωπος ος ουκ εμμενεί εν πάσι τοις λόγοις του νόμου τούτου, και ερούσι πας ο λαός: γένοιτο.*

6. Προστασία των δούλων. Έχουμε ήδη αναφερθεί στους δούλους παραπάνω στην παρ. 3, όπου έχουμε εκθέσει ότι **η αργία του Σαββάτου**, που καθιερώνεται στο στίχο 10 του 20ού Κεφ. της Εξόδου **ισχύει και για τους δούλους.** Η δουλεία υπήρξε θεσμός που διαμορφώθηκε στους αρχαϊκούς χρόνους και κατέστη δομολειτουργικό στοιχείο του τρόπου παραγωγής της δουλοκτητικής κοινωνίας (9). Οι συντάκτες της Π. Διαθήκης κρίνουν αναγκαία την παρέμβασή τους για την υπόδειξη

συμπεριφοράς προστατευτικής των δούλων, αφού οι οικονομικές, κοινωνικές και πολιτισμικές συνθήκες της αρχαϊκής εποχής δεν έχουν επιτρέψει τη διατύπωση προτάσεων κατάργησής της. Περιέχονται όμως στη Βίβλο και επιταγές που όχι μόνον προοιονίζουν την κατάργησή της, αλλά και απαγορεύουν την εξαναγκαστική μετατροπή σε δούλους ελεύθερων Ισραηλιτών και επιβάλλουν υπό όρους και την απελευθέρωση των δούλων, όπως θα διαπιστώσουμε αμέσως παρακάτω.

Στο *Δευτερονόμιο, Μετάφραση στη Δημοτική, Κεφ. 23,7: Αν κανείς από τους Ισραηλίτες απαγάγει έναν ομοεθνή του και τον κάνει σκλάβο του ή τον πουλήσει για δούλο, τότε ο απαγωγέας θα θανατώνεται. Έτσι θα εξελίξετε το κακό ανάμεσά σας.*

Ενώ όμως απαγορεύεται η βίαιη μεταβολή σε δούλο ενός ελεύθερου Εβραίου, δεν αποκλείεται να καταστεί δούλος ένας Εβραίος με πώληση. Προφανώς σε κατάσταση δουλείας θα έχει περιέλθει συνεπεία χρέους, στο οποίο είχε δοθεί ως ενέχυρο ο ελεύθερος Εβραίος. Αυτός μπορεί να πωληθεί σε άλλον. Πάντως ο *προφήτης Αμώς, Κεφ. 2, 6-7 καταγγέλλει την υποδούλωση για χρέη ως αμαρτία: Και οι δικές σου ασέβειες, λαέ του Ισραήλ, σωρεύονται όλο και πιο πολύ· γι' αυτό εξάπαντος θα σας τιμωρήσω. Πουλάτε για δούλο τον τίμιο που δεν έχει να πληρώσει τα χρέη του, τον φτωχό, αν σας χρωστάει έστω και ένα ζευγάρι σάνδαλα. Ποδοπατάτε όποιον στα πόδια σας προσπέφτει για βοήθεια. Παραγκωνίζετε φτωχούς κι απελπισμένους.*

Το *Δευτερονόμιο* πάλι, *Κεφ. ΙΕ' (15), 12-17: Αν ένας ομοεθνής σας, Εβραίος ή Εβραία, πουληθεί σε κάποιον από σας, αυτός θα του δουλέψει για έξι χρόνια, τον έβδομο χρόνο ο κύριός του θα τον αφήσει ελεύθερο να φύγει από το σπίτι του. Η απελευθέρωση του δούλου ή της δούλης συνοδεύεται και με εφάπαξ οικονομική επιδότηση σε είδος: Δεν θα τον αφήσετε όμως να φύγει με άδεια χέρια. Θα του δώσει πάρα πολλά πρόβατα, κ' άφθονο σιτάρι και κρασί, απ' όλα όσα ο Κύριος, ο Θεός του τον ευλόγησε. ... Απαντούμε εδώ τον Λόγο ή το αρχέτυπο της εφάπαξ παροχής προνοίας που χορηγείται στις ημέρες μας στους εξερχόμενους στη σύνταξη ή και της αποζημίωσης καταγγελίας της σύμβασης εργασίας. Το *Δευτερονόμιο* επανέρχεται όμως στη διατήρηση της δουλείας με την εκούσια αποδοχή της: *Αν όμως ο δούλος πει στον κύριό του: «Δεν θα φύγω από κοντά σας», επειδή αγαπάει αυτόν και την οικογένειά του και είναι ευχαριστημένος κοντά τους, τότε ο κύριός του θα πάρει ένα τρυπητήρι και θα του τρυπήσει το αυτί μπροστά στην πόρτα του σπιτιού του, και θα είναι δούλος του για πάντα. Το ίδιο θα κάνει και για τη δούλη του.**

7. Μέτρα κοινωνικής πρόνοιας, Δανεισμός και Τόκος, Δεκάτη. Η Βίβλος, για να προστατεύσει τους οικονομικά και κοινωνικά ασθενέστερους, παρεμβαίνει και στη ρύθμιση των συνηθισμένων οικονομικών συναλλαγών.

7.1. Είναι στη φύση των οικονομικών συναλλαγών να έχει κάποιος ανάγκη από χρηματικό κεφάλαιο. Τότε ο **δανεισμός** γινόταν για την κάλυψη επειγουσών αναγκών οικονομικά αδύνατων. Σήμερα έχει εξελιχθεί σε κύριο μέσο προώθησης επιχειρηματικών δραστηριοτήτων και επενδύσεων. Η Π. Διαθήκη αναφέρεται στην πρώτη κατηγορία. Έτσι στη *Σοφία Σειράχ, ΚΘ' (29), 1-3*, παρακινούνται οι δυνάμενοι **να δανειζούν** τους αδυνάτους, αλλά να μην τους εκμεταλλεύονται και οι οφειλέτες να αποδίδουν τα δανεισθέντα: *Όποιος δανείζει το διπλανό του, // στη Μετάφραση των Ο', Ο ποιών έλεος δανειεί τω πλησίον, // κάνει έργο ελεημοσύνης, κι όποιος τον βγάζει από τη μιζέρια του, τηρεί τις εντολές. Τον διπλανό σου δάνειζε την ώρα που έχει ανάγκη, κι εσύ ό,τι δανείστηκες να το εξοφλείς στην ώρα του. Κράτα το λόγο σου, κι απέναντι στους άλλους να'σαι εντάξει, και τότε σε κάθε περίπτωση ό,τι έχει ανάγκης θα το βρεις.*

Το *Δευτερονόμιο, ΚΓ', 20-21* απαγορεύει ρητά σε περίπτωση δανείου τη **λήψη τόκου**. Αλλά η απαγόρευση περιορίζεται στους ομοεθνείς και δεν καλύπτει τις οικονομικές σχέσεις με τους αλλοεθνείς: *Ουκ εκτοκικείς τω αδελφώ σου τόκον αργυρίου και τόκον βρωμάτων και τόκον παντός πράγματος, ου αν εκδανείσης· τω αλλοτρίω εκτοκικείς, τω δε αδελφώ σου ουκ εκτοκικείς, ίνα ευλόγηση σε ο Κύριος ο Θεός σου εν πάσι τοις έργοις σου επί της γης, εις ην εισπορεύη εκεί κληρονομήσαι αυτήν. Υπό τις σημερινές οικονομικές αντιλήψεις ο τόκος είναι αναγκαία προϋπόθεση λειτουργίας της οικονομικής ζωής. Απαγορεύεται μόνο η τοκογλυφία. Η διαφοροποίηση όμως μεταξύ ομοεθνών και αλλοεθνών ή συμπατριωτών και ξένων ξενίζει κάπως υπό τα κριτήρια του Χριστιανισμού. Αλλά αυτή η διαφοροποίηση πρέπει να κατανοηθεί μέσα στις συνθήκες της εποχής. Το *Δευτερονόμιο* έχει ως χρονικό πλαίσιο την επιστροφή των Ισραηλιτών στη Γη της επαγγελίας και κατά συνέπεια η διατύπωση κανόνων συμπεριφοράς σε αυτό γίνεται υπό την ανάγκη να ενισχυθεί η εθνική συνοχή του Λαού σε ώρα οιονεί εκστρατείας. Ας θυμηθούμε εξάλλου ότι οι Εβραίοι ήταν ο μοναδικός μονοθεϊστικός λαός μέσα σε πλήθος ειδωλολατρικών εθνών. Από τη *Μετάφραση στη Δημοτική* γίνεται περισσότερο κατανοητή η εξήγηση της διαφοροποίησης. *Μη δανείσεις στο συμπατριώτη σου χρήματα με τόκο ή τρόφιμα με τόκο ή ο,τιδήποτε άλλο δανειστεί από σένα. Από τον ξένο θα παίρνεις τόκο, αλλά από τον ομοεθνή σου δεν θα πά-**

ρεις, για να σε ευλογεί ο Κύριος, ο Θεός σου, σε ο,τιδήποτε επιχειρήσεις στη χώρα που πηγαίνετε για να την πάρετε για ιδιοκτησία σας.

Επειδή το δάνειο εξασφαλιζόταν και τότε με εμπράγματη ασφάλεια, στο Δευτερονόμιο, ΚΔ' (24), 10-13, λαμβάνεται κοινωνική φροντίδα για τη μη κακομεταχείριση του οφειλέτη που έδωσε **ενέχυρο**: *Αν δώσεις στο συμπατριώτη σου ένα δάνειο, μη μπεις μέσα στο σπίτι του όταν πας να του πάρεις το ενέχυρο, θα σταθείς έξω, κι ο οφειλέτης θα σου φέρει έξω το ενέχυρο. Αν ο άνθρωπος αυτός είναι φτωχός, και σου έδωσε ως ενέχυρο το πανωφόρι του, εσύ μην το κρατήσεις όλη τη νύχτα. Πρέπει το δίχως άλλο να του το επιστρέψεις με τη δύση του ήλιου, για να μπορέσει να τυλιχτεί μέσα στο πανωφόρι του και να κοιμηθεί.*

7.2. Ενώ τα όσα εκθέσαμε για τον δανεισμό και τον τόκο εμφανίζονται μάλλον ως **απαγορευτικές ρυθμίσεις**, η Π. Διαθήκη **παρεμβαίνει με θετικές και μάλιστα φορολογικές ρυθμίσεις, τη Δεκάτη**, για την προστασία της κοινωνικής συνοχής του Λαού και οικονομικώς ασθενών κατηγοριών, καθώς και του Ιερατείου (Λευιτών). *Δευτερονόμιο, ΚΣΤ' (26), 12: Κάθε τρίτο έτος θα είναι «το έτος της δεκάτης», δηλαδή του δεκάτου όλων των προϊόντων σας θα τα καταθέτετε στις πόλεις σας, για να βρίσκονται στη διάθεση των Λευιτών, των ξένων, των ορφανών και των χηρών. Στους στίχους 28-29 ο κοινωνικοπολιτικός σκοπός της τριετούς δεκάτης αποσαφηνίζεται: Στο τέλος κάθε τρίτης χρονιάς θα χωρίζετε τη σοδειά σας εκείνης της χρονιάς και θα την καταθέτετε στις πόλεις σας. Οι Λευίτες που δεν έχουν κληρονομικό μερίδιο, καθώς και οι ξένοι, τα ορφανά και οι χήρες της πόλης θα μπορούν να έρχονται να τρώνε από αυτά και να χορταίνουν, θα πρέπει να επισημάνουμε εδώ ότι η εισπραξη και η διαχείριση της δεκάτης γίνεται όχι από την **Κεντρική Διοίκηση** της χώρας, αλλά από την **Πόλη**, δηλαδή την **Τοπική Αυτοδιοίκηση**. Βρίσκουμε και εδώ το αρχέτυπο της κοινότητας και του κοινοτισμού.*

7.3. Εκτός από αυτή την τριετή δεκάτη, το Δευτερονόμιο, ΙΔ' (14), 22-29, έχει καθιερώσει και την **ετήσια δεκάτη**, η οποία έχει ως επιδίωξη την ενίσχυση της αλληλεγγύης και μέσω αυτής της συνοχής και του θρησκευτικού αισθήματος του συνόλου του Λαού. Διαπιστώνουμε εδώ την πρακτική οργάνωσης ετήσιων λαϊκών πανηγυριών, σε τόπο που θα ορίζεται κάθε φορά από τις αρχές, με συμπόσια κοινωνικού και θρησκευτικού χαρακτήρα. Ενώ όμως στις ελληνικές πόλεις της Αρχαιότητας, τα πανηγύρια τελούσαν με χορηγίες πλουσίων πολιτών, στο Ισραήλ συνεισφέρουν το δέκατο της παραγωγής των όλοι ανεξαιρέτως κατά λόγον της παραγωγής του ο καθένας:

Κάθε χρόνο θα ξεχωρίζετε το ένα δέκατο από τα σπαρ-

τά σας, απ' όλη τη σοδειά που σας δίνουν τα χωράφια σας. Θα πηγαίνετε στον τόπο που θα 'χει διαλέξει ο Κύριος, ο Θεός σας, για να λατρεύετε το όνομά του και θα τρώτε εκεί ενώπιόν του το δέκατο από το στάρι σας, από το κρασί σας κι από το λάδι σας, κι επίσης τα πρωτογέννητα των βοδιών σας και των προβάτων σας. Έτσι θα μάθετε να σέβαστε πάντοτε τον Κύριο, το Θεό σας.

Την καταβολή της εισφοράς της δεκάτης **σε είδος**, μετατρέπει το Δευτερονόμιο, 14, 24-26, **σε χρήμα**, δηλαδή σε χρηματική **καταβολή ειδικής εισφοράς για την εκπλήρωση σκοπών κοινωνικής πολιτικής**:

Ίσως όμως ο Κύριος σας ευλογήσει και η σοδειά σας να είναι τόσο μεγάλη, που να μην μπορείτε να μεταφέρετε το δέκατο, πιθανόν κι ο τόπος που θα διαλέξει ο Κύριος, ο Θεός σας (δηλαδή οι αρχές της Κεντρικής Διοίκησης), για να λατρεύετε εκεί το όνομά του, να είναι μακριά από σας. Τότε θα πουλήσετε το δέκατο, θα φυλάξετε τα χρήματα και θα τα φέρετε στον τόπο που θα 'χει διαλέξει ο Κύριος, ο Θεός σας. Εκεί με αυτά τα χρήματα μπορείτε ν' αγοράσετε ό,τι θέλετε: βόδια, πρόβατα, κρασί και δυνατά ποτά ή ότι άλλο σας ευχαριστεί, και να τα φάτε και να ευφρανθείτε μαζί με τις οικογένειές σας εκεί, ενώπιον του Κυρίου του Θεού σας.

7.4. Η **ετήσια δεκάτη** όμως αποσκοπεί και σε μια άλλη αποστολή, τη συντήρηση του Ιερατείου, των Λευιτών, ή των κληρικών όπως λέμε σήμερα. Η Π. Διαθήκη, ενώ είχε προβλέψει τη διανομή της Γης της επαγγελίας σε κλήρους για όλες τις οικογένειες του Λαού του Ισραήλ, είχε αποκλείσει από την κληροδοσία τους ιερείς-Λευίτες, θέλοντας να είναι ακτήμονες και να μετέχουν στην κληρονομία του θεϊκού πνεύματος (Δευτερονόμιο, ΙΗ' (18), 1-2). Για αυτό στο ίδιο το Δευτερονόμιο και αλλού και στο Κεφ. 14, 27 απαντούμε **το αρχέτυπο της μισθοδοσίας του κλήρου** από την ετήσια δεκάτη: *Μην ξεχάσετε και τους Λευίτες που κατοικούν στις πόλεις σας, γιατί αυτοί δεν έχουν κληρονομικό μερίδιο όπως οι άλλοι Ισραηλίτες. Η κοινωνική προστασία του κλήρου-Λευιτών, ακόμη και των ψαλτών, οργανώθηκε και με διοικητικά μέτρα από τον Νεεμία, Κεφ, ΙΒ' (12), 44-47.*

8. Μέτρα κοινωνικής πρόνοιας σε σχέση με τις αγροτικές καλλιέργειες και την αγροτική ιδιοκτησία: Άφεση ατρύγητων καρπών για τους οικονομικά ασθενείς, Σαββατικό ανά επτά έτη αγρανάπαυσης και Ιωβηλαίο κάθε πενήντα με αναστροφή αγοραπωλησιών, αφέσεις χρεών και απελευθέρωση δούλων.

8.1. Στο Λευτικό, ΚΓ' (23), 22, η **κοινωνική μέριμνα για τους οικονομικά και κοινωνικά αδυνάτους, τους φτωχούς τις χήρες και τα ορφανά και τους ξένους-**

μετανάστες (κατά τη *Μετάφραση των Ο' τω πτωχῶ και τω προσηλύτῳ*) εκδηλώνεται, με τρόπο προσιδιάζοντα στην οικονομική οργάνωση της αγροτοποικεινικής κοινωνίας της εποχής που γράφτηκε η Βίβλος, δηλαδή **την παραχώρηση δυνατότητας συλλογής καρπών**: Όταν *θερίζετε τα χωράφια σας, μην κόβετε τα στάχυα ως την τελευταία γωνιά του χωραφιού σας, και μετά το θερισμό μη γυρίζετε πίσω να μαζέψετε τα στάχυα που παρέπεσαν, αυτά να τα αφήνετε για τον φτωχό και τον ξένο.* Ας υπενθυμίσουμε την εφαρμογή του αρχέτυπου αυτού στη Νέα Ελλάδα. Ως τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο τη συλλογή των υπολειμμάτων έκαναν κατά λαϊκή παράδοση οι *σταχομαζώχτρες*. Στη Δυτική Πελοπόννησο, στις περιοχές όπου η κορινθιακή μαύρη σταφίδα αποτελούσε σχεδόν μονοκαλλιέργεια, ο τρυγητός γίνονταν σε δυο φάσεις, ανάλογα με την ωρίμανση των σταφιδόκαρπων, *πρώτο χέρι και δεύτερο χέρι*. Παρέμεναν όμως μικρά τσαμπιά ατρύγητα *Το τρίτο χέρι*, το *κοκολόγημα* ή *κοκοκλόι*, άφηναν οι ιδιοκτήτες μεγάλων ή μεσαίων σταφιδαμπέλων να το κάνουν φτωχές συγγενείς ή γειτόνισσες για λογαριασμό τους, στις οποίες διέθεταν μάλιστα μια μικρή επιφάνεια από τα αλώνια τους για την αποξήρανση. Η επιταγή αυτή στο *Δευτερονόμιο*, Κεφ. 24, 19-22, διατυπώνεται λεπτομερέστερα: *Όταν θερίζετε τη σοδειά σας και λησμονήσετε ένα χερόβολο στάχυα στο χωράφι, μη γυρίσετε να το πάρετε, αυτό είναι για τον ξένο, το ορφανό και τη χήρα· έτσι θα σας ευλογεί ο Κύριος, ο Θεός σας, σ' ότι κι αν καταπιανόσαστε. Το ίδιο όταν ραβδίζετε τις ελιές σας: μην ξαναγυρνάτε να μαζέψετε τον ξεχασμένο καρπό, ό,τι απόμεινε είναι για τον ξένο, το ορφανό και την χήρα. Τέλος, όταν τρυγάτε το αμπέλι σας μην ξαναπερνάτε ανάμεσα στα κλήματα για να μαζέψετε τα ξεχασμένα τσαμπιά, όσα έμειναν είναι για τον ξένο, το ορφανό και τη χήρα.*

8.2. Στο *Λευιτικό* 25, 1-7, καθιερώνεται, για **λόγους γεωπονικούς**, ορθολογικής εκμετάλλευσης της γης, αλλά και **ανάπαυσης των εργαζομένων**, ιδιοκτητών καλλιεργητών και των μελών της οικογένειάς τους, των δούλων και οικόσιτων μεταναστών, η **αγρανάπαυση** επί ένα έτος μετά από καλλιέργεια έξι ετών: δηλαδή κάθε έβδομο έτος, των χωραφιών και των αμπελιών, με την επίκληση απόδοσης καθόλη τη διάρκεια του έβδομου έτους τιμής στον Θεό: *Όταν θα μπείτε στη χώρα που εγώ θα σας δώσω, η γη πρέπει να αναπαύεται, να τηρεί ένα «Σάββατο» για τον Κύριο. Έξι χρόνια θα σπέρνετε τα χωράφια σας, θα κλαδεύετε τα αμπέλια σας και θα συνάζετε τη σοδειά. Ο έβδομος χρόνος, όμως, θα είναι σαββατικός, ένα έτος για ν' αναπαυθεί η γη, Σάββατο προς τιμήν του Κυρίου. Εκείνο το χρόνο δεν θα σπείρετε τα χωράφια σας, ούτε θα κλαδέψετε τα αμπέλια σας. Δε θα θερίσετε ό,τι φύτρωσε*

μόνο του από τους σπόρους του περασμένου θερισμού και δεν θα τρυγήσετε τα σταφύλια από τα αμπέλια σας, που έχουν μείνει ακλάδευτα. Θα είναι χρόνος αγρανάπαυσης. Ακόμα, όμως, και το χρόνο αυτό η γη θα μπορέσει να σας θρέψει, εσάς, τους δούλους σας και τις δούλες σας, τους εργάτες και τους ξένους που μένουν μαζί σας. Επίσης θα θρέψει τα κτήνη σας και τα άγρια ζώα της χώρας, ό,τι προϊόντα δώσει η γη θα είναι για τροφή τους.

8.3. Ο πλέον εντυπωσιακός θεσμός που καθιέρωσε η Π. Διαθήκη, στο *Λευιτικό* πάλι, ΚΕ' (25), 8 - 17, είναι το **ιωβηλαίο**. Δηλαδή μετά την πάροδο επτά επταετιών αγρاناπαύσεων, κάθε πενήντα χρόνια, *διαγγεείτε σάλπιγγος φωνή εν πάση τη γη υμών εν τω μηνί τω εβδόμω τη δεκάτη του μηνός, τη ημέρα του ιλασμού διαγγεείτε σάλπιγγι εν πάση τη γη υμών· και αγιάσετε το έτος τον πεντηκοστόν ενιαυτόν και διαβοήσετε άφεςιν επί της γης πάσιν τοις κατοικοῦσιν αυτήν* (ΚΕ', 9-10). Δεν είναι μόνον εντυπωσιακή η ρύθμιση που γίνεται με τις περικοπές αυτές της Βίβλου, αλλά και εντυπωσιακή η *Μετάφραση των Ο'*. Σε ολόκληρο το κείμενο των στίχων 8-17 της *Μετάφρασης των Ο' δεν περιέχεται ο όρος ιωβηλαίων*. Όπως προκύπτει όμως από το κείμενο της *Μετάφρασης στη Δημοτική* από το εβραϊκό πρωτότυπο κείμενο της Βίβλου η λέξη ιωβηλαίο(ν), που περιλαμβάνεται στο λεξιλόγιο της ελληνικής, αλλά και των άλλων ευρωπαϊκών γλωσσών, αγγλ. jubilee, γαλ. jubilé, γερμ. Jubilaenum έχει υιοθετηθεί από την εβραϊκή (10) και μάλιστα από το πρωτότυπο κείμενο της Βίβλου. *Καταχωρίζουμε τη Μετάφραση στη Δημοτική στίχων 8-17 του Κεφ. 25 του Λευιτικού: Έπειτα θα μετρήσετε εφτά εβδομάδες ετών, δηλαδή συνολικά σαράντα εννιά χρόνια. Και τη δεκάτη μέρα του έβδομου μήνα του πεντηκοστού έτους, θα ηχήσετε δυνατά τις σάλπιγγες σ' όλη τη χώρα και θα το ανακηρύξετε άγιο· είναι το ιωβηλαίο έτος. Την ίδια εκείνη μέρα του εξιλασμού θα κηρύξετε απελευθέρωση για όλους τους κατοίκους της χώρας. Κάθε ιδιοκτησία που έχει πουληθεί, θα επιστραφεί στον αρχικό ιδιοκτήτη της και καθένας που έχει πουληθεί ως δούλος, θα γυρίσει στην οικογένειά του. Αυτό το πεντηκοστό έτος θα είναι για σας έτος ιωβηλαίο. Δεν θα σπέρνετε ούτε θα θερίζετε αυτό που βλασταίνει από μόνο του, ούτε θα τρυγάτε τα αμπέλια που θα έχουν μείνει ακλάδευτα· θα είναι έτος ιωβηλαίο, άγιο για σας, θα τρώτε μόνο ό,τι βλασταίνει μόνο του στα χωράφια.*

Κατά το ιωβηλαίο έτος καθένας θα μπορεί να αποκτήσει πάλι την κυριότητα της ιδιοκτησίας του αν αυτή είχε πουληθεί...

Γιατί προείπαμε ότι είναι εντυπωσιακός ο θεσμός του ιωβηλαίου και εντυπωσιακή η *Μετάφραση των Ο'* στην περικοπή που αναφέρεται στο ιωβηλαίο;

Ως προς τον Θεσμό. Τα περισσότερα βιβλία της Π. Διαθήκης και το Λευιτικό χρονολογούνται στον 5^ο π. Χ. αιώνα (11). Είναι θαυμαστό, ότι σε τόσο παλαιά εποχή οι Εβραίοι νομοθέτες εξήγγειλαν μέτρα απελευθέρωσης δούλων, άφεςσης χρεών και αναστροφής αγοραπωλησιών ακινήτων προς όφελος των παλαιών ιδιοκτητών. Ανάλογο πολιτικό και νομικό γεγονός συνέβη βεβαίως και στην **αρχαία Ελλάδα με τη σεισάχθεια του Σόλωνος** (12). Αναδύεται μάλιστα για τον ιστορικό ερευνητή το πρόβλημα της ενδεχόμενης επίδρασης των μεταρρυθμίσεων που πραγματοποίησε ο Σόλων στις πολιτικές και νομικές ρυθμίσεις της Π. Διαθήκης, τις οποίες εκθέσαμε παραπάνω. Ο Σόλων ορίστηκε άρχων στην Αθήνα με έκτακτες εξουσίες ως *διαλλάκτης*, στη διάσταση που είχε διχάσει τους ευγενείς και τον κοινό λαό στις αρχές του 6ου π.Χ. αιώνα, και *νομοθέτης* για το έτος 594/593 π.Χ. Φαίνεται ότι οι έκτακτες εξουσίες συνεχίστηκαν και μετά τη θητεία του, για αυτό και οι μεταρρυθμιστικοί νόμοι του δημοσιεύθηκαν περί το 592/591 π.Χ. Η λύση όμως του προβλήματος ανήκει στους ειδικούς εβραϊολόγους ιστορικούς, που θα πρέπει να απαντήσουν όχι μόνο σχετικά με την ακριβή χρονολόγηση του Λευιτικού, αλλά και τις σχέσεις του Λαού των Ελλήνων και του Λαού του Ισραήλ κατά την αρχαία αυτή περίοδο.

Για τη νεότερη Ελλάδα μπορούμε να ισχυρισθούμε, ότι η νομοθεσία του Σόλωνος και το ιωβηλαίο απέτελεσαν το αρχέτυπο του Αναγκαστικού Νόμου 1323 της 25 Νοεμβρίου 1949 Περί (ακυρώσεως) των επί κατοχής συναφθεισών αγοραπωλησιών ακινήτων (13).

Ως προς τη Μετάφραση. Είναι αξιοθαύμαστος ο σεβασμός προς την αρχή της καθαρότητας προς την γλώσσα στην οποία μεταφράζεται ένα κείμενο άλλης γλώσσας, που δείχνουν οι εβδομήκοντα Εβραίοι ελληνιστές που μετέφρασαν τη Βίβλο στην Κοινή Ελληνική. Επειδή, από αφοσίωση στην καθαρότητα της ελληνικής και σε πείσμα της πρακτικής αλληλεπίδρασης των γλωσσών με αμοιβαία δάνεια, δεν ήθελαν να εισαγάγουν στην Κοινή Ελληνική, μεταμορφώνοντάς την σε ελληνική, ιωβηλαίο, την εβραϊκή λέξη *yobbel*, δήλωσαν στη *Μετάφραση των Ο'* τον όρο με περιφράσεις. Ο όρος όμως ιωβηλαίο υιοθετήθηκε αργότερα από την ελληνική και όλες τις ευρωπαϊκές γλώσσες, και ορθώς οι σύγχρονοί μας Έλληνες καθηγητές Πανεπιστημίου που μετέφρασαν την Π. Διαθήκη στη Δημοτική χρησιμοποιούν τη λέξη *ιωβηλαίο* στη Μετάφρασή τους, όπως είδαμε παραπάνω.

9. Υγεία - Υγιεινή, προστασία κοινωνίας από τις τροφές και τις ασθένειες ιδίως τις λοιμώδεις. Κοινωνική αποκατάσταση αποθεραπευμένων λε-

πρών. Ιατροί-Φαρμακοποιοί.

9.1. Η Βίβλος, ως γενικός Κώδικας που διέπει τον κοινωνικό βίο, περιέχει και επιταγές σχετικά με την υγιεινή ζωή και την προστασία της υγείας. Έτσι στο *Λευιτικό*, *Κεφ. ΙΑ' (11)* περιέχονται κανόνες διατροφής, στο *Κεφ. ΙΒ' (12)* σχετικοί με τις έγκυες και λεχώνες γυναίκες, και στα *Κεφ. ΙΓ' (13), ΙΔ' (14) και ΙΕ' (15)* για την προστασία της κοινωνίας από μολυσματικές ασθένειες και ιδίως τη λέπρα. Την εφαρμογή των σχετικών κανόνων ο Μωυσής αναθέτει στους ιερείς. Εάν ο *ιερέας* διαπιστώσει από τα συμπτώματα, ότι κάποιος πάσχει από **λέπρα**, *θα τον κρίνει ακάθαρτο* (13, 44). Η συνέπεια της κρίσης αυτής ορίζεται στους επόμενους *στίχους 45-46: Ο λεπρός πρέπει να φοράει σκισμένα ρούχα, να μην έχει κάλυμμα στο κεφάλι, να σκεπάζει το κάτω μέρος του προσώπου του και να φωνάζει «ακάθαρτος, ακάθαρτος!»*. Όσον καιρό διαρκεί η αρρώστια του, *θα θεωρείται ακάθαρτος και θα ζει μακριά από τους άλλους, η κατοικία του θα είναι έξω από το στρατόπεδο*. Σε περίπτωση που ο λεπρός ιαθεί, *Κεφ. 14, 2-8, θα τον φέρουν μπροστά στον ιερέα. Ο ιερέας θα βγει έξω από το στρατόπεδο και θα τον εξετάσει. Αν ο λεπρός έχει θεραπευθεί από τη λέπρα... ο ιερέας θα τον χαρακτηρίσει καθαρό... Έπειτα θα μπορεί να μπει στο στρατόπεδο, δηλαδή στην πόλη, και να ζει κανονικά όπως οι λοιποί κάτοικοι*.

9.2. Στη *Σοφία Σειράχ*, όπου περιέχονται επίσης οδηγίες για την προστασία της υγείας, όπως αυτή του *Κεφ. ΝΗ' (38)*, *στίχος 9: Παιδί μου τις αρρώστιες σου μην τις παραμελείς, δίνονται συμβουλές για τους γιατρούς και τα φάρμακα, αφού η αρρώστια είναι αποτέλεσμα αμαρτημένης ζωής, ΜΓ' (38), 75: Εκείνος που αμαρτάνει ενάντια στον Πλάστη, του αξίζει ν' αρρωστήσει και να' χει ανάγκη το γιατρό. 38, 1-8: Να αποδίδεις στο γιατρό τις τιμές που του ανήκουν, γιατί κι αυτόν ο Κύριος τον έχει ορίσει στο λειτούργημά του. Ο Ύψιστος δίνει στο γιατρό τη γνώση να γιατρεύει... Το γιατρό η ικανότητά του τον αναδεικνύει και προκαλεί το θαυμασμό σπουδαίων ανδρών. Ο Κύριος δημιούργησε τα φάρμακα από τη γη κι ο άνθρωπος που έχει φρόνηση δεν θα διστάσει να χρησιμοποιήσει... Μ' αυτά γιατρεύει ο γιατρός κι απαλύνει τον πόνο. Μ' αυτά κι ο φαρμακοποιός κάνει τα μίγματα*.

10. Προστασία βιολογικών κοινωνικών αξιών, του γάμου και της οικογένειας. Η Βίβλος, με τη συνολική θεώρηση του συνόλου των κοινωνικών αξιών στην οποία προβαίνει, με τον αρχαϊκό έστω τρόπο της εποχής στην οποία έχει συνταγεί, θα ήταν αδιανόητο να μην ασχοληθεί και με τις βιολογικές κοινωνικές που έχουν ως επίκεντρο τη χαρά της ζωής και την προστασία της επιβίωσης και υπεράσπισης της κοινωνικής ομάδας.

Έτσι στο *Δευτερονόμιο*, ΚΔ' (24), 5 περιέχεται η ακόλουθη χαριτωμένη εντολή, που την καταχωρίζουμε προς τιμήν των μεταφραστών, ελληνιστών Εβραίων και εβραϊολόγων Ελλήνων στην απόδοση του εβραϊκού κειμένου και στις δυο Μεταφράσεις που χρησιμοποιούμε, θα καταδειχθούν οι διαφορές τους, αλλά και η σπουδαιότης και των δύο: *Όταν είναι κανείς νιόπαντρος, δεν θα πηγαίνει στην εκστρατεία και δε θα του ανατίθεται καμιά δημόσια υπηρεσία, για ένα χρόνο θα είναι ελεύθερος, για να μείνει σπίτι του και να κάνει ευτυχισμένη τη γυναίκα που πήρε. Εάν δε τις λαβή γυναίκα προσφάτως, ουκ εξελεύσεται εις πόλεμον, και ουκ επιβληθήσεται αυτώ ουδέν πράγμα, αθώος έσται εν τη οικία αυτού ενιαυτόν ένα, ευφράνει την γυναίκα αυτού, ην έλαβε.*

Παραπομπές:

- (1) Το πρώτο σύγγραμμα κοινωνικής πολιτικής στην Ελλάδα είναι το **Εργατικών Ζήτημα** του Ερρίκου Herkner, καθηγητού εις το Πανεπιστήμιον του Βερολίνου κατά την έκτην γερμανικήν έκδοσιν διασκευασθείσαν δε και εν τισι συμπληρωθείσαν υπό Δημητρίου Ε. Καλιτσουνάκη, Τόμοι Α' και Β', Βιβλιοπωλείον Ελευθερουδάκη και Μπαρτ, 1919. Για την εξέλιξη της Κοινωνικής Πολιτικής σε διάφορες χώρες και τη σχετική διεθνή βιβλιογραφία βλ. Λουκά Π. Πάτρα, **Κοινωνική Πολιτική, Εισαγωγή**, Έκδοσις Β', Αφοί Σάκκουλα, 1974. Ιδιαίτερως υποσημείωση 1, σελ. 86. Για τη νεότερη Ελλάδα, βλ. Alexandros Papanastassiou, *La politique sociale de la Grece* στο περιοδικό **Les Balkans**, 2ème année, 1932.
- (2) Ο Καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών Νικόλαος Π. Μπρατσιώτης, στον Πρόλογο του Τόμου **Το Άγιον Όρος εις την τρίτην χιλιετίαν**, 2006, σελ. 10, γράφει και τα εξής: «την κοινήν Ελληνικήν γλώσσαν. Την γλώσσαν της περίφημου Μεταφράσεως των Ο'(+ 260 π.ΰ) προσδιορίζοντας έτσι και τη χρονολόγηση πέρατος της Μετάφρασης αυτής της Βίβλου.
- (3) **Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους εβδομήκοντα**, Αθήναι, Αδελφότης Θεολόγων «Η Ζωή», 1950.
- (4) **Η Παλαιά Διαθήκη**, μετάφραση από τα πρωτότυπα κείμενα, Ελληνική Βιβλική Εταιρεία, Αθήνα 1997. Για τη μετάφραση εργάσθηκαν οι ακόλουθοι διαπρεπείς Καθηγητές Πανεπιστημίου: ο αείμνηστος Βασίλειος Βέλλας, ο οποίος μετέφρασε από το εβραϊκό κείμενο την Πεντάτευχο και τα τέσσερα επόμενα βιβλία και είχε συγκροτήσει μεταφραστική ομάδα από τους ακολούθους μαθητές του, όλοι από τους οποίους εξελίχθηκαν σε Καθηγητές των Θεολογικών Σχολών Αθηνών ή Θεσσαλονίκης: Ηλίας Οικονόμου, Νικόλαος Παπαδόπουλος, Παναγιώτης Σιμωτάς και Βασίλειος Τσάκωνας και οι οποίοι μετέφρασαν από το εβραϊκό κείμενο τα υπόλοιπα τριάντα βιβλία, καθώς και κατά περίπτωση το αραμαϊκό κείμενο για περικοπές που έχουν γραφεί στην Αραμαϊκή και το ελληνικό για κείμενα που έχουν γραφεί στην Ελληνική. Μετά την καθιέρωση της Δημοτικής, η Βιβλική Εταιρεία επεφόρτισε τους Καθηγητές Β. Τσάκωνα και Μιχαήλ Κωνσταντίνου να επεξεργασθούν εκ νέου τα κείμενα, ενώ το ύφος των ποιητικών και προφητικών βιβλίων επιμελήθηκε η φιλόλογος κυρία Κ. Χιωτέλλη.
- (5) Είναι αυτονόητη, νομίζουμε, από το γλωσσικό ιδίωμα του κειμένου, η προέλευση κάθε περικοπής, από τη Μετάφραση των Ο' ή τη Μετάφραση στη Δημοτική, ώστε δεν χρειάζεται να αποσαφηνίζεται η προέλευση του καταχωριζόμενου εδαφίου.
- (6) Σελ. 697.
- (7) **Ιστορία Ελληνικού Έθνους**, Εκδοτική Αθηνών, Τόμος Δ' (Ιστορικός Αθ.Καλογερόπουλος, σελ. 104).
- (8) Βλ. Α. Π. Πάτρα, **Κοινωνική Πολιτική**, όπου παραπάνω, Κεφ. Β Έννοια της Κοινωνικής Πολιτικής, σελ. 55 επόμ.
- (9) Η δουλεία, κατά τα συμπεράσματα των πλέον πειστικών ερευνών, φαίνεται ότι αναπτύχθηκε στην περίοδο διαμόρφωσης και επέκτασης της νομαδικής κτηνοτροφίας. Τα γένη ή φύλα που αποκτούσαν μεγάλα ποίμνια, είχαν ανάγκη από εκτενέστερα λειβάδια. Το ίδιο όμως συνέβαινε και σε γειτονικά φύλα. Κατά τη μετακίνησή τους προς γειτονικές εκτάσεις έρχονταν σε σύγκρουση με τα γειτονικά φύλα, που επιδίωκαν επίσης επέκταση. Η πολεμική σύγκρουση είχε ως αρχική συνέπεια την εξολόθρευση του ηττημένου φύλου από τον νικητή. Με την πάροδο του χρόνου προτιμήθηκε η διατήρηση στη ζωή των ηττημένων, αλλά σε κατάσταση δουλείας. Αργότερα η κοινωνία διαμόρφωσε και το δουλεμπόριο. Βλ. προχείρως Λουκά Π. Πάτρα, **Ιστορία Οικονομικού Βίου**, Αφοί Σάκκουλα 1972 σελ. 49. Η δουλεία συνεχίστηκε και κατά τον Μεσαίωνα και κατά τους νεότερους χρόνους και καταργήθηκε στις ΗΠΑ μόλις το 1865, ενώ η δουλοπαροικία είχε καταργηθεί στη Ρωσία το 1851. Οικουμενικώς η δουλεία και το δουλεμπόριο απαγορεύθηκαν από τον ΟΗΕ με τη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του 1948, άρθρο 4 παρ. 1. Βλ. Luis Bonitta συγγραφέα της **Historia de la esclavitud**, άρθρο Δουλεία στην Πάπυρος-Larousse- Britannica.
- (10) Στο **Ερμηνευτικό και Ετυμολογικό Λεξικό της Ελληνικής Γλώσσας**, που συντάχθηκε υπό την επιμέλεια του καθηγητή και τ. πρύτανη του Πανεπιστημίου Αθηνών Γεωργίου Μπαμπινιώτη και δημοσιεύθηκε αρχικά ως Παράρτημα στην Πάπυρος-Larousse-Britannica, περιέχονται τα ακόλουθα: ιωβηλαίο..., ιωβηλαίον, το και ιωβηλαίος και ιώβηλος, ο. (στους Εβραίους) το τελευταίο έτος κάθε πενητηκονταετίας... /Ετυμολ.. εβρ. yobbel «βούκινο, σάλπιγγα». Η ονομασία της λ. οφείλεται στο ότι με τον ήχο της σάλπιγγας δήλωναν την έναρξη του τελευταίου έτους κάθε πενητηκονταετίας/. Στο **Petit Larousse: Jubile**, n.m. (empr. a l' hebreu). Dans la religion hebraique, grande ceremonie qui avait lieu tous les cinquante ans et ou les dettes etaient remises et les esclaves rendus a la liberte.
- (11) **Η Παλαιά Διαθήκη**, Μετάφραση από τα πρωτότυπα κείμενα στη Δημοτική, ό.π., σελ. 2.
- (12) Βλ. Αριστοτέλους **Αθηναίων Πολιτεία**, Έκδοση Παπύρου, 11 1-3, Μιχαήλ Σακελλαρίου, **Οι Μεταρρυθμίσεις του Σόλωνα** εις Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Εκδοτική Αθηνών. Τόμος Β', σελ. 233 επόμ., Σόλων, εις Πάπυρος-Larousse-Britannica, Λουκά Παν. Πατρα, **Αρχέτυπα της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Πολιτικής στην Αρχαία Ελλάδα και στο Βυζάντιο**, Αθήναι 1998, σελ. 10 επόμ. Αρχική στον συλλογικό τόμο Ελλάδα Και Πολιτισμός, η Ελληνίδα Ευρώπη, Εκδόσεις Ιεράς Μονής Κουτλουμουσίου, 1997.
- (13) ΦΕΚ 323/Α/25.11.1949.

[Ο κ. Λουκάς Π. Πάτρας διετέλεσε Καθηγητής στα Πανεπιστήμια Θεσσαλονίκης και Alger (Αλγερίας), Διοικητής του ΟΓΑ, υποδιοικητής του ΙΚΑ κ.α. Είναι ειδικός στα θέματα Κοινωνικής Πολιτικής].

Ρώμη, Ιερουσαλήμ και Αθήνα

Μία παλιά σύγκρουση πολιτισμών

Με την ευκαιρία της εκδόσεως του βιβλίου του Martin Goodman «Rome and Jerusalem – The Clash of Ancient Civilization» (εκδ. Allen Lane, σελ. 656), στον «Economist» (βλ. «Καθημερινή», 9.3.2007) δημοσιεύτηκε η παρακάτω ανάλυση για τη σύγκρουση (και αλληλοεπίδραση) των πολιτισμών Ρώμης, Ιερουσαλήμ και Αθηνών:

Το έτος 70 του Κυρίου, όπως αποκλήθηκε αργότερα, οι στρατιώτες της Ρώμης κατέστρεψαν εντελώς τον Ναό της Ιερουσαλήμ, παραδίδοντάς τον στις φλόγες. Έκτοτε, αγνοείται η ακριβής τοποθεσία του. Αυτή η καταστροφή υπήρξε αποφασιστικής σημασίας, αν και όχι η μόνη δραματική στιγμή, στις ταραγμένες σχέσεις Εβραίων και Ρωμαίων, οι οποίες κλιμακώθηκαν από την υπαγωγή της Ιουδαίας σε υποτελές βασίλειο, από τον Πομπήιο, έως τις ύστατες εβραϊκές ανταρσίες που ξέσπασαν στην αρχή του 2ου μ.Χ. αιώνα.

«The Clash of Ancient Civilization» είναι κατανοητός. Αληθεύει ότι η ένοπλη σύγκρουση Ρωμαίων και Εβραίων, είχε επιδράσει σοβαρά στη διαμόρφωση της παγκόσμιας ιστορίας. Όμως, στη σύγχρονη ομιλία, ο όρος «Σύγκρουση πολιτισμών» έχει πάρει και άλλα νοήματα και ίσως γι' αυτό ο συγγραφέας του βιβλίου τον επέλεξε για υπότιτλο.

Με τις ασύνειδες, εν πολλοίς, συνδηλώσεις του Ψυχρού Πολέμου και των αβέβαιων σχέσεων Ισλάμ και Δύσης, ο όρος έχει γίνει κάτι ευρύτερο από ένοπλη σύγκρουση. Σημαίνει και τιτάνια σύγκρουση αξιών. Γι' αυτό υπεύθυνος είναι κυρίως ο Αμερικανός καθηγητής Σάμιουελ Χάντινγκκτον, που είδε τον μεταψυχροπολεμικό κόσμο ως αντιπαράθεση ολίγων, περίπου έξι, γεωπολιτικών συμπλεγμάτων, τα οποία ορίζονται με όρους θρησκευτικούς και εθνικούς.

Διαφορετικές κοσμοαντιλήψεις

Οι συνέπειες έγιναν αισθητές σε όλη τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Χάνοντας το ιερό κέντρο της λατρείας τους, οι Εβραίοι διασκορπίστηκαν ακόμη μακρύτερα από ότι στο παρελθόν, στη λεκάνη της Μεσογείου. Ορισμένα μέλη της διασποράς ασπάστηκαν τη χριστιανική ερμηνεία των εβραϊκών γραφών ενώ άλλοι την απέρριψαν. Όσο η χριστιανοσύνη επεκτεινόταν στον ρωμαϊκό κόσμο, ώσπου έγινε τελικά η επίσημη θρησκεία του κράτους, τόσο μεγάλωναν οι διαφωνίες σχετικά με την ανάγνωση των ιερών κειμένων.

Από αυτή την άποψη ο υπότιτλος του βιβλίου

Εξειδικεύοντας λίγο, όπως γράφει ο «Εκονομιστ», «σύγκρουση πολιτισμών» σημαίνει όχι πολιορκίες και βομβαρδισμοί αλλά μια συστηματική, πολύχρονη αντιπαλότητα μεταξύ διαφορετικών κοσμοειδώλων, μεταφυσικών ιδεών και εκτιμήσεων περί της ανθρωπίνης φύσης. Σε μια τέτοια αντιπαλότητα, το κάθε σύμπλεγμα εμψυχώνει και παρακινεί όχι μόνο τους οπαδούς του αλλά και τους αναποφάσιστους παρατηρητές. Για να είναι όμως ένας τέτοιος ανταγωνισμός άξιος λόγου, πρέπει να υπάρ-

χει μια συμμετρία μαζί των ανταγωνιζομένων, να έχουν δηλαδή όμοιους στόχους και να ανταγωνίζονται στην ίδια αρένα. Συμβαίνει όμως αυτό με τη Ρώμη και την Ιερουσαλήμ; Η Ρώμη ήταν μια παγκόσμια δύναμη, ιδιοφυής στις κατακτήσεις, τις κατασκευές, τη διακυβέρνηση. Η Ιερουσαλήμ ήταν ένα πνευματικό κέντρο, λειτουργώντας ως πρωτεύουσα ενός μικρού κράτους το οποίο δεν είχε φιλοδοξίες να κατακτήσει μακρινές χώρες ή να υποτάξει άλλους στη θέλησή του.

Οι πεπαιδευμένοι Ρωμαίοι έβλεπαν την πολιτική τους ως ένα είδος δημοκρατίας όπου όλοι οι αξιωματούχοι ήταν υπόλογοι στον λαό και υποκείμενοι σε αλλαγή. Στην πράξη, η εξουσία βρισκόταν στα χέρια της κληρονομικής πλουτοκρατίας, η οποία όμως έπρεπε να κερδίσει τα προνόμια της μέσω των δημόσιων υπηρεσιών τους. Στην Ιερουσαλήμ η εξουσία ήταν θεοκρατική και δεν μπορούσε να ήταν αλλιώς σε έναν τόπο συνεύρεσης του Θεού με τον άνθρωπο.

Στη Ρώμη τα ερωτικά ήθη και ο οικογενειακός νόμος ήταν γήινα, φιλελεύθερα, προσγειωμένα. Ταυτόχρονα όμως, ο τρόπος που οι νόμοι και τα ήθη κατοχύρωναν τα προνόμια των αριστοκρατών επί των πληβείων, των ελευθέρων επί των δούλων, των ανδρών επί των γυναικών, σήμερα ακούγεται απεχθής. Ο εβραϊκός νόμος ήταν ακόμη πιο συντηρητικός στα σεξουαλικά ήθη και πιο απαράβατος εφόσον βάση του ήταν ο θεϊκός νόμος.

Όλα τούτα έχουν ενδιαφέρον. Αλλά η αρχαία Ρώμη και η αρχαία Ιερουσαλήμ είχαν τόσες και τέτοιες διαφορές ιδεολογίας και πολιτικής ώστε κάθε βάση σύγκρισης μεταξύ τους καθίσταται προβληματική. Μήπως η μεγάλη αντίθεση της αρχαιότητας δεν ήταν μεταξύ Ρώμης και Ιερουσαλήμ αλλά μεταξύ Ελληνισμού και Εβραϊσμού; Αυτή ήταν η αντίθεση που κάθε γενναίο πνεύμα της Μεσογείου είχε να αντιμετωπίσει και να αγωνιστεί μαζί της επί αιώνες, πριν και μετά τον βίο του Ιησού Χριστού. Απαριθμώντας ο συγγραφέας τα κύρια γνωρίσματα Ρώμης και Ιερουσαλήμ (πολιτική, ιδεολογία, νόμος), επαναλαμβάνει διαρκώς ότι Ρωμαίοι και Εβραίοι αντέδρασαν εντελώς διαφορετικά απέναντι στον Ελληνισμό. Είναι ένα ερώτημα θεμιτό μια και τόσα η Ρώμη άντλησε από την ελληνική κληρονομιά, τέχνη, λογοτεχνία, θρησκεία. Μάλιστα, μέρος τού ό,τι η Ρώμη επέβαλε, με στρατιωτικά μέσα, στην Ιουδαία, ήταν ελληνικός πολιτισμός. Σε κάθε συζήτηση περί Ρώμης και Ιερουσαλήμ στο βάθος τρεμολάμπει η Αθήνα. «Τι έχει να κάνει η Αθήνα με την Ιερουσαλήμ» ήταν το ερώτημα που έθεσε ο Τερτυλλιανός, το οποίο παρουσιάζει ένα πραγματικό και αναπόφευκτο δίλημμα το οποίο ουδέποτε έπαψε να απασχολεί τη συλλογική συνείδηση της Δύσης.

Τα αξιακά συστήματα

Μπορεί κανείς να απαντήσει όπως ο Τερτυλλιανός, ότι Αθήνα και Ιερουσαλήμ είναι εντελώς ξεχωριστοί κόσμοι, ξεχωριστοί τρόποι αντίληψης της πραγματικότητας. Είναι όμως ερώτημα νόμιμο, αληθές και πιεστικό, όπως δεν είναι τόσο το ερώτημα: «Τι έχει να κάνει κατ' ουσίαν η Ιερουσαλήμ με τη Ρώμη;». Τώρα, εάν η Ιερουσαλήμ συγκριθεί με την Αθήνα (ή όποιο άλλο κέντρο του ελληνικού πολιτισμού) επ' αυτού θα έχουν πάρα πολλά να πουν οι σύγχρονοι διανοητές, ιδιαίτερα για το τόσο ολισθηρό αλλά και σπουδαίο ζήτημα, πώς ελληνισμός και ιουδαϊσμός επέδρασαν ο ένας στον άλλο, ως αξιακά συστήματα.

Στο Ισραήλ

Ρωμαϊκό στάδιο των πρώτων μ.Χ. αιώνων

Ρωμαϊκό στάδιο των πρώτων μ.Χ. αιώνων έφεραν στο φως κοντά στην Τιβεριάδα στις όχθες της θάλασσας της Γαλιλαίας, Ισραηλινοί αρχαιολόγοι.

Το στάδιο είχε μήκος 200 μέτρων και οι αρχαιολόγοι πιστεύουν πως ήταν σε χρήση τουλάχιστον μέχρι τον 3ο αιώνα μ.Χ. Θεωρούν όμως την ανακάλυψή του πολύ σημαντική για έναν άλλο λόγο: κατά πάσα πιθανότητα είναι εκείνο που μνημονεύεται από τον Εβραίο συγγραφέα Φλάβιο Ιώσηπο.

Στην «Εβραϊκή Αρχαιολογία» του ο συγγραφέας αναφέρει ένα στάδιο στις όχθες της θάλασσας της Γαλιλαίας, στο οποίο το 67 μ.Χ. οι Ρωμαίοι συγκέντρωσαν 37.000 Εβραίους που αιχμαλωτίστηκαν κατά τη διάρκεια μαχών στην περιοχή. Το στάδιο χρησίμευσε ως τόπος εγκλεισμού τους μέχρις ότου οι λεγεώνες εξάλειψαν κάθε αντίσταση. Κατόπιν διαχώρισαν τους αιχμαλώτους σε δυνατούς και αδύναμους και τους μεν πούλησαν ως δούλους, τους δε εξετέλεσαν στο στάδιο. Οι Ισραηλινοί αρχαιολόγοι θεωρούν έτσι πως το στάδιο είναι ένας ακόμη τόπος - μαρτυρία της εβραϊκής αντίστασης, ανάλογης ίσως σημαίας με εκείνο της Μασάντα.

[Ελεύθερος Τύπος, 7.7.2006]

Ο αφανισμός των Εβραϊκών Κοινοτήτων Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης

Του ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ ΥΨΗΛΑΝΤΗ

Ο συγγραφέας κ. Τρ. Υψηλάντης, παράγων του Δήμου Σερρών, έχει εκπονήσει μελέτη κι έχει συγκεντρώσει στοιχεία για το όλο θέμα του αφανισμού των Εβραίων στην περιοχή της Ανατ. Μακεδονίας και Θράκης. Από τη μελέτη του δημοσιεύουμε προσωπικές μαρτυρίες θυμάτων. Οι μαρτυρίες, οι οποίες προέρχονται από το έργο του καθηγητή κ. Πολυχρόνη Κ. Ενεπεκίδη «Οι διωγμοί των Εβραίων εν Ελλάδι 1941 - 1944», (Β' έκδοση, Εστία, Αθήνα 1996, σ. 178 - 185) είναι ασχολίαστες δεδομένου ότι πραγματικά «μιλάνε από μόνες τους». Δημοσιεύουμε επίσης κατάλογο των σερραϊκών εβραϊκών οικογενειών που εξοντώθηκαν στο στρατόπεδο συγκέντρωσης της Τρεμπλίνκα. Τα στοιχεία συνέλεξε ο κ. Τρ. Υψηλάντης από ευρετήρια και δημοτολόγια της πόλεως των Σερρών του 1940.

Μαρτυρίες επιζήσαντων του διωγμού

ΣΕΡΡΑΙ

Μαρτυρία Αλβέρτου Ρουμπέν Πρίσαναλη:

«Η Κοινότης μας αριθμούσε 600 μέλη, τα οποία εξοντώθηκαν ολοσχερώς. Ο κατάλογος των απαχθέντων αριθμεί 596 άτομα. Είμεθα όλοι Ισπανοεβραίοι.

Ολίγες μόλις εβδομάδες μετά την κατάληψη της Θεσσαλονίκης που απέχει δύο ώρες από τας Σέρρας κατελήφθη η πόλις μας αρχικά από τους Γερμανούς και έπειτα από τους Βουλγάρους. Οι Σέρρες, καθώς και η Δράμα και η Καβάλα, φαίνεται ότι επρόκειτο μετά μίαν χιτλερικήν νίκη να προσαρτηθούν οριστικώς εις την Βουλγαρικήν.

Οι Βουλγαρικές Αρχές προσκάλεσαν τους Εβραίους να συνεργασθούν στο σχέδιο. Πώς μπορούσαμε να κάναμε κάτι τέτοιο; Οι Βούλγαροι ήσαν σύμμαχοι των Ναζιτών, εμείς οι Εβραίοι είμεθα νόμιμοι πολίται της Ελλάδος από αιώνες. Δεν πολεμήσαμε ανδρεία κατά του Κατακτητού και των Ιταλών φασιστών από την αρχή του πολέμου; Η φήμη των Εβραίων πολεμιστών ήτο ηρωική. Ο Εβραίος συνταγματάρχης Φριζής βρήκε ένδοξο θάνατο υπερασπίζοντας την πατρίδα του. Έπειτα και αυτό: εμείς, όπως όλοι οι Εβραίοι, είμεθα βέβαιοι για την τελική νίκη Συμμάχων.

Είχαμε στις Σέρρες αντιπροσώπους της στρατιωτικής κυβερνήσεως και της βουλγαρικής πολιτικής διοικήσεως. Είχε δοθεί η διαταγή για μια γενική καταγραφή, έπρεπε να παρουσιασθούμε στην κομμαντατούρα με φωτογραφίες. Συγκέντρωναν πληροφορίες για την προσωπική ταυτότητα του καθενός, ακόμη και δακτυλικά αποτυπώματα μας έπαιρναν (οι ταυτότητες των Εβραίων βρέθηκαν μετά τον πόλεμο και χρησιμοποιήθηκαν στην δίκη εναντίον των Βουλγάρων Καλόεφ και Ράβαλι), μας ανάγκασαν να φοράμε πεντάλφα. Ο καθένας μας είχε μια ταυτότητα κίτρινη, στην οποία σημειωνόταν σε ελληνική και βουλγαρική γλώσσα η φυλετική μας καταγωγή.

Οι Εβραίοι των Σερρών εξούσαν σε καλές σχέσεις με τους συμπολίτες των. Εκτός από την ισπανική διάλεκτο μιλούσαν καλά τα ελληνικά. Υπήρχε βέ-

Σέρρες: Φωτογραφία του εβραϊκού σχολείου προπολεμικά

βαια μια εβραϊκή συνοικία, αλλά πολλοί ζούσαν σκορπισμένοι στα διάφορα σημεία της πόλεως. Είχαν δώσει διαταγή να χαρακτηρίζουν κάθε κατοικία τους βάζοντας το ειδικό σήμα: «Εβραϊκή κατοικία».

Την νύκτα της 3^{ης} προς την 4^η Μαρτίου, η εβραϊκή συνοικία, καθώς και οι δρόμοι με σπίτια όπου κατοικούσαν Εβραίοι, υπέστησαν την εισβολή των εκπροσώπων της πολιτικής διοικήσεως και των στρατιωτικών. Αναγκάζουν τους ανθρώπους να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους και να συγκεντρωθούν στους δρόμους.

Όλοι μας τότε οδηγηθήκαμε υπό συνοδείαν στο μεγάλο κτίριο των αποθηκών καπνών της πόλεως των Σερρών. Λίγοι μας μπόρεσαν πάνω στη σύγχυσή τους να πάρουν μαζί τους αποσκευές. Τους φόρτωσαν στον ίδιο τον σιδηροδρομικό σταθμό Σερρών σε βαγόνια για κτήνη και με άγνωστο προορισμό.

Στην πολίχνη Νέα Ζίχνη υπήρχε μια μοναδική οικογένεια Εβραίων, που την συνέλαβαν κι' αυτήν και την πήραν με τους άλλους.

Μετά την απαγωγή των Εβραίων, τα καταστήματα, τα σπίτια και τα εργαστήρια τα κατέλαβαν αμέσως Βούλγαροι φασίστες και συνεργαζόμενοι Έλληνες. Τα πράγματα που είχαν μεγαλύτερη αξία τα αμπάλλαραν και τα πήραν με φορτηγά. Τα είδη νοικοκυριού και τα έπιπλα της σειράς πουλήθηκαν σχεδόν για τίποτα σε πλειστηριασμό.

Τι συνέβη με τους απαχθέντες μας είναι άγνωστο. Φαίνεται ότι πνίγηκαν στον Δούναβη».

ΔΡΑΜΑ

Μαρτυρία Μωϋσή Πεσάχ:

«Η εβραϊκή παροικία της Δράμας αριθμούσε 300 οικογένειες με άνω των 1.000 μέλη. Κατά την απαγωγή των ο αριθμός καθορίστηκε σε 1.200 πρόσωπα, από τα οποία τα 780 απήχθησαν. Είμεθα Ισπανοεβραίοι. Η πλειοψηφία ησχολείτο με διάφορους τομείς του χονδρικού και λιανικού εμπορίου. Εζούσαμε χωρίς υπερβολικές ανέσεις, αλλά δεν γνωρίζαμε και μιξέρια. Είχαμε μια ωραία Συναγωγή κι ένα μεγάλο σχολείο.

Δράμα 1918
Φωτογραφία του Ρενέ Μπενβενίστε

Υποφέραμε ανδρείως τα πρώτα μέτρα των Ναζιδών. Η γερμανική κατοχή ήταν σύντομη. Στην Δράμα ήρθαν οι Βούλγαροι. Οι Έλληνες που έφεραν αντίσταση στην νέα αυτή τάξη των πραγμάτων ετιμωρούντο αυστηρά. Τουφέκιζαν ομήρους εδώ κι εκεί και μεταξύ των φονευθέντων υπάρχουν και οι Εβραίοι της πόλεώς μας Αλμπέρτο Σεχάν και Δαυίδ Μιζάν.

Στην Δράμα, καθώς και στην γειτονική πόλη των Σερρών και αλλού, πρότειναν οι δυνάμεις Κατοχής στην Εβραϊκή Κοινότητα να πάρουν τα μέλη της την βουλγαρική υπηκοότητα. Και εδώ και αλλού αρνήθηκαν οι

εβραίοι και φαίνεται ότι η άρνηση αυτή υπήρξε η αιτία ομαδικής των απαγωγής.

Επρόκειτο για ένα πλήρη αιφνιδιασμό. Προς το τέλος του χειμónος 1943 Βούλγαροι χωροφύλακες εισέβαλαν στην εβραϊκή συνοικία και εμάζεψαν τους πάντας εν μεγάλη σπουδή. Οι άνθρωποι δεν είχαν την δυνατότητα να πάρουν ούτε μικροπράγματα μαζί τους. Μερικοί εκοιμώντο ακόμη και δεν τους άφησαν καιρό ούτε καν να ντυθούν. Τους οδήγησαν στις αποθήκες καπνών, ένα μεγάλο κτίριο με δύο ορόφους, όπου τους έκλεισαν για πολλές ημέρες.

Ταυτόχρονα μάζευαν τους Εβραίους των γειτονικών πόλεων, Καβάλας, Ξάνθης και αλλού.

Οι Εβραίοι της Δράμας είχαν την ίδια τύχη που είχαν και οι ομόθρησκοι των άλλων πόλεων, δηλαδή τους φόρτωσαν σε σιδηροδρομικά βαγόνια για την μεταφορά ζώων. Τους είχαν συγκεντρώσει στην αρχή στο Simitli και Gourna Djoumay, έπειτα τους πήγαν σ' ένα λιμάνι του Δούναβη, το Λόμ κι εδώ επρόκειτο να τους παραδώσουν στα χέρια των Γερμανών. Φαίνεται ότι τους γκρέμισαν όλους στον Δούναβη. Κανείς από τους συμπολίτες μου δεν γύρισε από το ταξίδι αυτό.

Εγώ είχα κατορθώσει εγκαίρως να φύγω στον Βόλο, όταν άρχισαν κι εκεί να μας μαζεύουν επέτυχτα να δραπετεύσω και να πάω στο βουνό.

Από την πολυάριθμη παροικία μας μείναμε μόλις δέκα άτομα και δύο παιδιά. Τα δυο αρχαία μας νεκροταφεία, που βρίσκονται σε μια αξιοθρήνητη κατάσταση ιεροσυλίας, υπάρχουν για να θυμίζουν το πέρασμα των Ισπανοεβραίων από την Μακεδονία. Χαλάσματα οι τάφοι,

γκρεμισμένοι οι τοίχοι - κανένας επισκέπτης, θέλαμε να επισκευάσουμε τους τάφους, να ξαναφιάξουμε τους τοίχους, αλλά ποιος να τα επιτηρεί όλα αυτά, αφού σε λίγο δεν θα υπάρχουν πια Εβραίοι στη Δράμα;

Η ωραία μας συναγωγή μεταβλήθηκε σε ιδιωτικές κατοικίες. Το σχολείο μας έγινε ένα κρατικό χριστιανικό σχολείο. Έτσι κατεστράφη η παλαιά μας, από αιώνων υπάρχουσα κοινότητα Δράμας».

ΞΑΝΘΗ

Μαρτυρία του Ιούδα Περαχιά

«Η πόλις της Ξάνθης εις την Θράκην είχε 28.000 κατοίκους, εκ των οποίων 12.000 ήσαν Τούρκοι και 120 οικογένειες με 600 μέλη περίπου Εβραίοι. Από τους Εβραίους, αν εξαιρέσουμε περί τους 40, όλους τους άλλους τους εξόντωσαν.

Ξάνθη: Μέλη της γυναικείας ομάδας Μακκακπί.

Η κοινότης μας ήταν πολύ παλαιά, όλοι μας μιλούσαμε τα ισπανικά. Οι περισσότεροι ήσαν έμποροι καπνών ή εργάται στους διάφορους κλάδους της βιομηχανίας καπνού. Οι εβραϊκές οικογένειες ζούσαν μια πατριαρχική ζωή. Είχαμε ένα εβραϊκό σχολείο, μια ωραία αίθουσα για συγκεντρώσεις και μια ωραία Συναγωγή.

Όταν έδωξαν τους Εβραίους η Συναγωγή μας έγινε έδρα μιας ορθοδόξου θρησκευτικής ενώσεως. Το σχολείο μας ελληνικό σχολείο. Είμαι ο μόνος και μοναδικός Εβραίος κάτοικος της Ξάνθης. Το παλιό μας νεκροταφείο είναι ερειπωμένο. Δεν υπάρχει κανένας για να συντηρήσει τους τάφους.

Η ιστορία της απαγωγής των Εβραίων της Ξάνθης εί-

ναι η ίδια όπως της Καβάλας και των άλλων πόλεων της περιοχής.

Το πρώτο μέτρο εναντίον μας στην Ξάνθη ήταν να φέρουμε διακριτικό σήμα (πεντάλφα), ένα κίτρινο αστέρι από πλαστικό (...).

Την ψυχρή νύκτα της 3^{ης} προς την 4^η Μαρτίου 1943 άρχισε το μάζωμα. Αιφνιδιασμένοι οι άνθρωποι υπάκουαν χωρίς να καταλαβαίνουν καλά - καλά τι είχε συμβεί. Τους οδήγησαν στις αποθήκες καπνών κι αφού τους φόρτωσαν εκεί σε μεγάλα φορτηγά αυτοκίνητα, τους πήραν οι χωροφύλακες με κατεύθυνση την Δράμα. Στην Ξάνθη δεν έχουμε σιδηρόδρομο, γι' αυτό και επιβίβασαν στην Δράμα τους Εβραίους, που έπιασαν εκεί και αλλού, σε τραίνα με προορισμό άγνωστο. Αργότερα μάθαμε ότι το τραίνο με τους απαχθέντας το είδαν στον σταθμό Γκούρνα Τσουμαγιά και από κει να κατευθύνονται στις όχθες του Δούναβη.

Ξέφυγα την απαγωγή γιατί βρισκόμουν εκείνη την νύκτα στην Καβάλα, όπου άκουγα καθαρά τις κραυγές των χωροφυλάκων και των θυμάτων.

Στην Ξάνθη, όπως και στην Καβάλα και αλλού, μόλις πήραν τους Εβραίους οι Αρχές έβαλαν χέρι στις περιουσίες τους. Τα πιο πολύτιμα πράγματα τα πήραν μαζί τους οι απαγωγείς, τα άλλα πουλήθηκαν σε πλειστηριασμό στους κατοίκους. Έτσι μέσα σε λίγο καιρό εξαφανίστηκε αυτό που μάζεψαν οι Εβραίοι της Ξάνθης - εργάτες και εμπορευόμενοι - μέσα σε γενεές».

ΔΙΔΥΜΟΤΕΙΧΟΝ

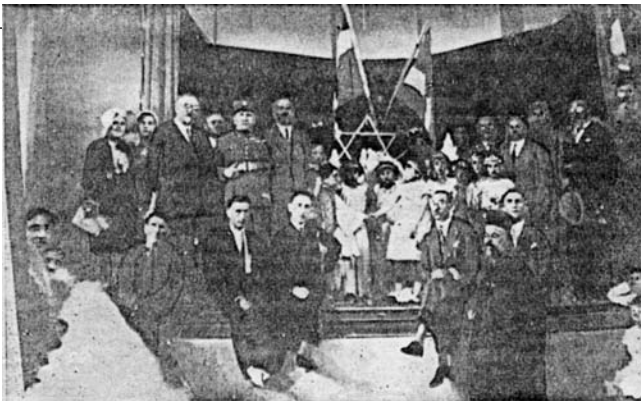

Μαρτυρία του Νισσίμ Αλκαλάϋ

«Η Ελλάς, από της αρχής του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, εγνώρισε τρεις Δυνάμεις Κατοχής: τους Γερμανούς και τους δύο συμμάχους των: την φασιστικήν Ιταλίαν και την Βουλγαρίαν. Κατά ταύτα ο εβραϊκός πληθυσμός της Ελλάδος υπέκειτο εις τους διάφορους νόμους των εν λόγω Δυνάμεων. Το Διδυμότειχον, η Νέα Ορεστιάς και το Σουφλί ήσαν υπό Γερμανικήν κατοχήν, η Αλεξανδρούπολις, η Κομοτηνή και η Ξάνθη υπό Βουλγαρικήν.

Το Διδυμότειχον αριθμούσε περί τους 1.000 Εβραίους και ήτο η πολυαριθμοτέρα κοινότης ολοκλήρου της Θράκης. Δευτέρα ήρχετο η Κομοτηνή με 850 Εβραίους κατοίκους. Εις την Ξάνθην υπήρχαν 600, εις δε το Σουφλί περί τους 40. Εις ολόκληρον την Θράκην υπήρχαν περί τους 3.000 Εβραίοι. Οι επίσημοι αριθμοί είναι: 2.852 προ του 1940, απαχθέντες 2.692, επιζήσαντες 83. Η κοινότης μας είχε απλούς ανθρώπους: τεχνίτες και εργάτες. Υπήρ-

Τελετή Ισραηλιτικής Σχολής Διδυμοτείχου, στη λέσχη Διδυμοτείχου. Μπροστά δεξιά ο διευθυντής Ιωσήφ Πεσάχ, ο δάσκαλος Ρεϊτάν και ο Αρχιμανδρίτης και Καθηγητής του Γυμνασίου Διδυμοτείχου Νικόλαος Βαφειάδης. Αριστερά ο δάσκαλος Σαμουήλ Ναχόν και ο δάσκαλος Γ. Σακελλαρίου. Στη σκηνή ο τότε Πρόεδρος της Ισραηλιτικής Κοινότητας Ι. Μενασσέ, ο Στρατιωτικός Διοικητής, ο Δήμαρχος Διδυμοτείχου και άλλοι.

χαν και μερικοί πλούσιοι έμποροι, ιατροί και δικηγόροι. Ήμουν διευθυντής του εβραϊκού σχολείου. Η Κοινότης ήταν οργανωμένη. Είχαμε μια ωραία Συναγωγή που κατεστράφη. Είχαμε ένα ωραίο κτίριο για σχολείο διόροφο, που είχε κατασκευασθεί το 1912. Στον πρώτο όροφο είχαμε το σχολείο μας, στον δεύτερο την λέσχη μας. Είχαμε μια καλή νεολαία, ένα πνευματικό κύκλο, μια ορχήστρα εγχόρδων και μια χορωδία.

Μόλις έγινε η ιταλική επιδρομή, τον Οκτώβριο του 1940, εγκατέλειψα την γενέθλιο πόλη μου μαζί με άλλους νέους, που είχαν επιστρατευθεί. Πολεμήσαμε κατά του εχθρού από τον Οκτώβριο του 1940 μέχρι τον Απρίλιο του 1941. Έπειτα ήρθε η γερμανική επίθεση και σε είκοσι ημέρες περίπου η μικρά Ελλάδα υποκύπτει.

Οι Γερμανοί εγκαταστάθηκαν στα εβραϊκά σπίτια. Επιτάσσουν αυτό που τους αρέσει, παίρνουν τα ασπρόρουχα και τα ενδύματα των ιδιωτών, χωρίς να ντρέπονται, είτε αξιωματικοί είναι, είτε απλοί στρατιώτες. Ανεχόμεθα τα πάντα. Ευτυχώς υποφέραμε λίγο από πείνα, γιατί η περιοχή ήταν πλούσια και είχαμε πάντοτε ψωμί εν αφθονία, ακόμη και βούτυρο και τυρί.

Η πόλις μας είναι 500 χιλιόμετρα μακριά από την Θεσσαλονίκη. Τον Μάρτιο 1943 ακούμε τον αδύνατο αντίλαλο περί της απαγωγής των εκεί Εβραίων. Πηγαίνουμε στην Συναγωγή και προσευχόμεθα συνεχώς με την ελπίδα ότι η θύελλα δεν θα μας πειράξει.

Στις 3 Μαρτίου 1943 απλώνεται ένας θόρυβος σαν την φωτιά που ανάβει μια γραμμή από μπαρούτι. Έχει φθάσει μια ειδική επιτροπή με την εντολή να εφαρμόσει ειδικά μέτρα εναντίον μας. Στις 4 Μαρτίου ήμουν στο σχολείο για να διδάξω. Έρχεται ένας φίλος και μου λέει ότι έμαθε από ένα αυστριακό στρατιώτη που καθόταν στο σπίτι του πως θα άρχιζαν να μας μεταφέρουν. Δόθηκε δια-

ταγή να μαζευτούν όλοι οι Εβραίοι στην συναγωγή για μια ειδική ανακοίνωση. «Ας φύγουμε», είπα στον εξάδελφό μου. Αυτό που ήθελαν να επιτύχουν με την διαταγή ήταν να μαζέψουν τον κόσμο στην Συναγωγή, που έπειτα την περικύκλωσαν οι χωροφύλακες από παντού - και αυτό ήταν το τέλος όλων.

Κατά τον ίδιο τρόπο μάζεψαν τις γυναίκες και τα παιδιά. Όλοι τους ήσαν κλεισμένοι ακόμη στο Διδυμότειχο, ενώ η «Επιτροπή» έκανε την δουλειά της στην Νέα Ορεστιάδα, όπου υπήρχαν περίπου 200 Εβραίοι. Έπιασαν τους 160, καθώς και 32 του Σουφλίου.

Στις 8 Μαΐου τους πήραν όλους αυτούς στην Θεσσαλονίκη και την επομένη μαζί με μια άλλη αποστολή Εβραίων της Θεσσαλονίκης τους πήγαν στο Άουσβιτς.

Στο Διδυμότειχο είχαμε οκτώ οικογένειες με ισπανική υπηκοότητα. Τους πήραν κι αυτούς και από τους 30 που ήσαν κανένας δεν σώθηκε. Ο εξάδελφός μου κι εγώ πήγαμε με τους αντάρτες κι έτσι σωθήκαμε από τον θάνατο».

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥΠΟΛΙΣ

Μαρτυρία του Νισίμ Αλκαλάϋ

«(.....) Η Αλεξανδρούπολη αριθμούσε 14.000 κατοίκους, η εβραϊκή μειονότης 160 άτομα, όλοι Ισπανοεβραίοι... Συνέβη όπως και στις άλλες πόλεις της περιοχής. Στις 3 προς την 4 Μαρτίου 1943 - ημέρα της εθνικής εορτής των Βουλγάρων -περικύκλωσαν τα σπίτια των Εβραίων. Τους μισοντυμένους ενοίκους τους πέταξαν έξω. Τους έβαλαν πρώτα σε φορτηγά αυτοκίνητα, τους πήγαν στον σιδηροδρομικό σταθμό, κι από κει τους μετέφεραν.

Αλεξανδρούπολη: Εκτοπισμοί των Εβραίων της Αλεξανδρούπολης στο Άουσβιτς από τους Βουλγάρους.

Οι Εβραίοι της Αλεξανδρουπόλεως 150 τον αριθμόν, ήταν ένα μέρος των άνω των 4.500 ατόμων που συλληφθήσαν σ' όλη την περιοχή, όταν άρχισε το μεγάλο κύμα των συλλήψεων. Η ενέργεια εκτελέσθηκε από τους Βουλγάρους, αλλά υπό την διεύθυνση των Γερμανών. Στην Θράκη και στην Μακεδονία μια ειδική επιτροπή ησυχολείτο με τα εβραϊκά ζητήματα. Αρχηγός της ο αξιωματικός (Obersturmfuhrer) Τεοντόρ Ντένκερ.

Οι 850 Εβραίοι της Κομοτηνής, που απέχει 70 χιλιόμετρα από την Αλεξανδρούπολη απήχθησαν επίσης. Είχαν μια πλούσια κοινότητα. Εκεί ήσαν οι εβραϊκές οικογένειες των Nahnis, Meir Dassa, πλουσίων καπνεμπόρων και άλλες ευπόληπτες, όπως οι Menorah, Alboher, Kassri, Romano, Behar, Benusiglio.

Στην Αλεξανδρούπολη, στην Κομοτηνή και την Νέα Ορεστιάδα υπάρχουν ελάχιστοι επιζήσαντες».

ΝΕΑ ΖΙΧΝΗ

Μαρτυρία Νικ. Παντ. Υψηλάντη

«Η σύλληψη των Εβραίων της Νέας Ζίχνης έλαβε χώρα το ξημέρωμα της 4^{ης} Μαρτίου 1943. Οι συλληφθέντες, διά φορτηγού αυτοκινήτου, μεταφέρθηκαν στις Σέρρες.

Την πολυμελέστερη οικογένεια στη Νέα Ζίχνη την είχε ο υφασματέμπορος Γιακόβ Κούνιο. Είχε πέντε παιδιά. Τον Αλμπέρτο, τον Μαΐλ, τη Μπέρτα, τη Ρετζίνα η οποία ζούσε στη Θεσσαλονίκη και την Ελευθερία.

Το 1936 εγκαταστάθηκε στη Νέα Ζίχνη μετά της συζύγου και των τεσσάρων παιδιών τους, (δύο αγόρια και δύο κορίτσια), ο Σαλβατόρ Λοία, οδοντίατρος στο επάγγελμα. Αν ενθυμούμαι καλώς είχε έλθει από τη Δράμα.

Άλλες δύο οικογένειες, οι οποίες όμως δεν είχαν παιδιά, ήταν αυτές του Ισαάκ συνεταιρίου και γαμπρού του Γιακόβ, τον οποίον οι Ζιχνιώτες τον καλούσαν με το όνομα Τζάκ και του Λέων, μανάβη στο επάγγελμα.

Πριν από το 1943 κατοικούσε στη Ν. Ζίχνη και η οικογένεια, του βουλγαρικής καταγωγής Εβραίου, Ασέλ. Η οικογένεια αυτή εγκαταστάθηκε, πριν τον διωγμό στη Βουλγαρία. Η μετοίκηση αυτή απετέλεσε και τη σανίδα σωτηρίας της οικογένειας. Μετά από τον πόλεμο ο Δαυίδ, υιός του Ασέλ, θα εγκατασταθεί στο Ισραήλ. Το έτος 1999 ο Δαυίδ θα επισκευθεί τη Νέα Ζίχνη. Από την οικογένεια του Γιακόβ θα αποφύγουν την σύλληψη η Ελευθερία, η οποία εκείνες τις ημέρες θα βρίσκεται στη Θεσσαλονίκη και ο Μαΐλ ο οποίος θα καταταχθεί στον ΕΛΑΣ, για να χαθεί αργότερα σε κάποια μάχη.

Η σύζυγος του οδοντογιατρού Σαλβατόρ Λοία, την

ώρα της εφόδου στο σπίτι τους θα βρίσκεται στην κουζίνα, θα αντιληφθεί περί τίνος πρόκειται, θα βγει στην βεράντα και θα πηδήξει στο πίσω μέρος της αυλής. Τραυματισμένη, με κάταγμα στο πόδι θα καταφύγει στις Ζιχνιώτισσας Διαμαντή όπου και θα βρει προστασία και περιποίηση. Οι Βούλγαροι δεν θα απασχοληθούν έκτοτε μαζί της.

Η Ελευθερία, μετά την Κατοχή, θα επιστρέψει στη Νέα Ζίχνη και θα έρθει εις γάμου κοινωνίαν με τον έμπορο Γεώργιο Βότσαρη. Το όνομα Ελευθερία θα της δοθεί συμβολικώς.

Περιουσιακά στοιχεία, εκτός από τον Γιακόβ, δεν διέθετε άλλος Εβραίος. Από τα προσωπικά τους αντικείμενα ή τα εργαλεία της δουλειάς τους, θα βρεθεί η καρέκλα ασθενών του οδοντιάτρου Σαλβατόρ. Την καρέκλα αυτή θα χρησιμοποιήσει αργότερα ο οδοντίατρος Δασκαλάκης, ο οποίος εγκαταστάθηκε μετά από τον πόλεμο στη Νέα Ζίχνη».

Μέλη των εβραϊκών οικογενειών των Σερρών, τα οποία εξοντώθηκαν στο ναζιστικό στρατόπεδο της Τρεμπλίνκα¹, τον Μάρτιο του 1943.

ΟΝΟΜΑ	ΕΤΟΣ ΓΕΝΝΗΣΗΣ
• Αβαγιού Ιάκωβος του Αβραάμ και της Σάρρας	1878
Συζ.: Ματθίλδη του Φαρατζή Δαβασιάν και της Κούτσια	1885
• Αβαγιού Αβραάμ του Σαμουήλ και της Σάρρας	1891
Συζ.: Τζούλια Τιμένο του Νισίμ και της Σουλτάνας	1899
Τέκνα: Εστερίνα	1922
Σουζάνα	1925
• Αβαγιού Σαμουήλ του Αβραάμ και της Σάρρας	1866
Συζ.: Σάρρα του Ιωσήφ Μπαχάρ	1879
• Αβαγιού Αβραάμ του Μωΐς και της Σουχούλας	1904
Συζ.: Στερίνα του Ιντώβ Νατσιαρή	1906
Τέκνα: Αλέγκρα	1930
Λεβή	1936
• Αβαγιού Ισαάκ του Μερκάδο και Παλόμας	1879
Συζ.: Εστρέα του Σαμπετάι και της Μπενούτα	1890
Τέκνα: Μερκάδος	1918
• Αβαγιού Γιουδά του Αβραάμ και της Σάρρας	1874
Συζ.: Ραχήλ του Γιωσέφ και της Σιμχά	1893
Τέκνα: Γιωσέφ	1909
Σηλία	1913

1. **Τρεμπλίνκα:** Γερμανικό στρατόπεδο συγκεντρώσεως κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο εν Πολωνία, περί τα 80 χιλιόμετρα βορειοανατολικά της Βαρσοβίας επί του ποταμού Μπουγκ. Οι Γερμανοί εγκατέστησαν τα στρατόπεδα θανάτου κυρίως στην Πολωνία, γιατί η Πολωνία ήταν το δημογραφικό Κέντρο του Ευρωπαϊκού Εβραϊσμού.

- Αζή Ιωσήφ του Αντζέλ και της Σολ ..... δεν ανευρέθη
Συζ.: Μαζλιτσίβ του Αρών και της Εσθήρ ..... δεν ανευρέθη
- Αζή Αντζέλ του Ιωσήφ και της Μαζαλτέ 1898
Συζ.: Αλέγκρα του Ισραήλ και της Σιμπούλ 1904
Τέκνα: Ιωσήφ 1927
Ισραήλ 1929
Μεριάμη-Μάιρη..... 1934
- Αζή Σολομών του Ιωσήφ και Μαζαλιτσίβ 1904
Συζ.: Μαρίκα του Σαλιτιέλ Καμπελί..... 1908
Τέκνα: Όρου-Όλγα 1934
Ιωσήφ 1938
Μαζί τους διέμενε και η μητέρα του Σολομών
η Μαζαλιτσίβ του Αρώ και της Εσθήρ χήρα 1869
- Αλμπάλα Ιωσήφ του Μπίτου και της Σολ 1905
Συζ.: Ρετζίνα του Ισαάκ Ελιάου 1907
Τέκνα: Ισαάκ 1933
Ισιούσα 1936
- Αλμπόχερ Μαΐρ του Ιωσήφ και της Μαριάμ 1901
Συζ.: Ρικούλα του Χαΐμ Εσκινατζή 1907
Τέκνα: Αλέγκρι (κόρη) 1931
- Αμαρίλια Ιωσήφ του Σολομών και της Σαλ 1880
Συζ.: Ρόζα του Ιωσήφ Ατίας 1889
Τέκνα: Σαλβατώρ 1915
Χαΐμ 1920
- Αμπουλάφια Ταμάρ του Σαμουήλ και της Μπέας 1899
Τέκνο: Σαμουήλ ..... 192?
Μαζί τους διέμενε και η Μπέα Κοέν του Σαμουήλ
χήρα μητέρα της Αμπουλάφια..... 1870
- Αμπολάφ Τσελεμπί του Δαβίδ και της Διαμαντούλας 1897
Συζ.: Μαζαλιτσίβ του Αβραάμ 1889
Τέκνα: Καντίν 1917
Διαμαντούλα 1919
Βικτώρια 1920
Μαΐς..... 1922
Δαβίδ 1925
Αβραάμ 1929
- Αμών Ιωσήφ του Χαΐμ και της Λέας 1897
Συζ.: Αλεγκρέ του Σαμουήλ και της Σάρρας 1907
Τέκνα: Ληδία 1925
Χαΐμ 1929
Αγόρι 1935
- Αμών Ιακώβ του Ιωσήφ και της Εστέρ 1878
εξοντώθηκε στο Άουσιβιτς Πολωνίας στις 30-5-1943
(Αποφ. Πρωτοδικείου Αθηνών 22561/27-8-1947).
Συζ.: Ντουντού του Ιωσήφ Ταλαί 1882
Τέκνο: Κλάρα 1917
- Άντζελ Ντουντού του Μουσσόν και της Συχουλά 1882
Τέκνα: Λεών (υιός της Ντουντού) 1907
και η σύζυγός του Εστέα..... 1915
Αλέγκρα 1919
- Αρδίτι Ισαάκ του Αβραάμ και της Σάρρας 1889
Συζ.: Σάρρα Φαρατζή του Σαμουήλ και της Φλώρας 1895
Τέκνο: Νέλλη..... 1920
- Αρδίτη Ησαΐας του Ουζιέλ και της Κλάρας 1890
Συζ.: Εστέρ του Γιουσέφ Μπονένο..... 1899
Τέκνα: Κλάρα 1920
Λεών 1923
Τασέλ 1925
Ματίνα..... 1929
Λίζα..... 1938
- Αρδίτη Ισαάκ του Ουζιέλ και της Κλάρας 1896
Συζ.: Ρασέλ του Χαΐμ Πεσά 1899
- Αρδίτη Μωύς του Ραφαήλ και της Ρετζίνας 1897
Συζ.: Ντουντού του Αβραάμ Μαρδοχά 1901
Τέκνα: Ρετζίνα 1921
Ραούλ 1924
Αβραάμ..... 1928
Σολομών 1930
- Αρδίτη Γουδά του Χαΐμ και της Ραχήλ 1884
Συζ.: Βικτώρια του Ζοζέφ Αρδίτη 1894
Τέκνο: Λουτσία 1918
- Αλτσόγια Ρασσέλ του Σιγαΐά και της Μεριάμ (χήρα) 1904
Τέκνα: Σιγαΐά του Δαβίδ και της Ρασσέλ 1919
Εφραΐμ 1927
Τζεντί 1929
Μαΐρη 1930
- Βενιαμίν Σολομών του Μεντές και της Λέας 1915
Συζ.: Κλάρα του Μπενουζίου Λεβή και της Ντουντού 1917
Τέκνο: Μαρδοχάρη (κόρη) 1939
- Γατένιο Λούνα του Γουδά και της Τσούτσια
και τα αδελφία της Ρετζίνα και Δαβίδ.
- Γεννή Λέων του Σαμουήλ και της Εστέρ 1876
Συζ.: Λέα Ματαλάν του Μουσιών και της Νηλίσια 1884
Τέκνα: Ιζιντόρ 1913
Αλμπέρτο-Αβραάμ 1917
Μωυσής..... 1917
Αλέγρου (κόρη)..... 1919
- Γεννή Ραχαμή του Ισαάκ και της Φλώρας
Συζ.: Σολ του Αβραάμ Κούνιου και της Σάρρας
Τέκνα: Ισαάκ, Γκελιδία, Σάρρα, Φλώρα, Αβραάμ, Ματθίλδη
- Γεννή Αλμπέρτο του Ισαάκ και της Φλώρας
διέμενε με την μητέρα του Φλώρα Μπενρουμπή του Ραχαμή

- και της Σάρρας και τα αδελφια του Σαμουήλ και Τζαμήλα.
- Γεννή Δαυίδ του Μουσιών και της Μαζαλτώφ Συζ. Βικτωρία Σολομών του Σαλιέλ Τέκνα: Νινή, Ντόρα
  - Γεννή Αλμπέρτο του Ισαάκ και της Φλώρας 1902
Χάθηκε στο Άουσβιτς Πολωνίας στις 30-5-1943
(Αποφ. Πρωτ. Αθηνών 22561/27-8-1947).
Συζ.: Εστέρ Λεο΄ιου του Μπρούδαμ 1908
Τέκνο: Ματθίλδη 1937
  - Γεχασκέλ Γιακώ του Αβραάμ και της Σοχούλ Συζ.: Ραχέλ του Σαμουέλ και της Κλάρας Τέκνο: Αβραάμ
  - Γεχασκέλ Μωίο του Αβραάμ και της Σοχούλα Συζ.: Πέρλα του Ισαάκ και της Ραχήλ Τέκνα: Ρικέτα, Αβραάμ, Ζακίνο
  - Γιουδά Νισίμ του Γιουδά και της Ρεΐνας Συζ.: Λέαλ του Σολομών και της Σολ Τέκνα: Ζοζέφ, Ρενέ
  - Γιουδά Ζοζέφ του Νισίμ και της Λέαλ 1910
Συζ.: Σουζόνα Τιμίνο του Αβραάμ 1921
Τέκνο: Ραχήλ 1949
Το ζεύγος Γιουδά διεσώθη.
  - Εσφόρμες Μουσιών του Ισαάκ και της Μαζαλτώβ 1877
Συζ. Εσθήρ του Αβραάμ Ερρέρα 1894
Τέκνα: Ισαάκ 1912
Ματίκα 1913
Αβραάμ 1914
Εστρέα 1915
Ρετζίνα 1919
Βιτάλ 1925
  - Εσκινατζή Χαΐμ του Μπαρού και της Ρένας 1872
Συζ.: Εστέρ του Αβραάμ και της Ρένας 1875
Τέκνα: Μπαρού 1912
Αλμπέρτο 1920
  - Εσκινατζή Ερικούλα του Χαΐμ και της Εστέρ (χήρα) 1904
Τέκνο: Ελέγγρα 1931
  - Εσκινατζή Γιακ - Ιακώβ του Σολομών και της Τικάς 1880
Συζ.: Εστέρ 1884
  - Εσκινατζή Μπαρούχ του Χαΐμ και της Εστέρ 1912
Συζ.: Εστερίνα του Γιακό Πασή 1915
  - Ερρέρα Αβραάμ του Δαυίδ και της Ρικούλας 1922
Συζ.: Εστερίνα του Λεβίδ Μπενουζούλιου 1923
Τέκνο: Δαυίδ 1942
  - Ερρέρα Σαμπετάι του Ιωσήφ και της Εστρέα 1911
Συζ.: Λούση του Δαυίδ Καμπελή 1922
  - Ερρέρα Αβραάμ του Ισαάκ και της Σινιόρα 1910
Συζ.: Λουίζα του Ραχμή Μπάγιου 1915
Τέκνα: Ρεγκίνα 1937
Ισαάκ 1940
  - Ερρέρα Ιωσήφ του Αβραάμ και της Στρέα (χήρος) 1877
Τέκνα: Σαμπετάι 1911
Αβραάμ 1913
Βικτώρια 1917
Ελίβα 1923
Φλόρ 1922
  - Μαζί με τον Ιωσήφ Ερρέρα διέμενε και η αδελφή του Μεριγιάν Ερρέρα του Αβραάμ και της Εστρέα 1879
  - Ερρέρα Δαυίδ του Αβραάμ και της Εστρέα 1887
Συζ.: Τικούλα του Ουζιέλ Αρδίττι 1891
Τέκνα: Βικτωρία 1904
Κλάρα 1914
Πέρχα 1919
Αλμπέρτο 1922
Ουζιέλ 1924
Ααρών 1927
  - Ερρέρα Σινιόρα του Ισραήλ και της Τζόγιας διέμενε με τον υιό της Λεών του Ισαάκ και της Σινιόρας τη σύζυγό του Μαργαρίτα του Αβραάμ Μάγιο και της Στερίνα και την εγγονή της (τέκνο του Λεών) Σινιόρα.
  - Ηλιέλ Ραχαμή του Μουσιών και της Σουλτάνας Συζ.: Φουρτουνέ το γένος Μπαχάρ Μουσιών και της Μπουλίτσα Τέκνα: Μουές, Νεσήμ, Ζέλμα, Δανιήλ, Γιακό.
  - Ιωσήφ - Σίφος Μιχαήλ του Ιωσήφ και της Άννης 1876
Συζ.: Μαρία του Αργυρίου Μπακιρτζή 1888
Τέκνο: Αλέξανδρος γεννήθηκε το 1922
Εφρονεύθη στο ύψωμα Μαλ-Μαδ στα χρόνια του εμφυλίου.
  - Ιωσήφ ή Σηφού Νίνα του Ιωσήφ και της Άννης
  - Κασπή Αβραάμ του Νισίμ και της Σάρρας 1884
Συζ.: Πέρλα το γένος Κοέν Σαμουήλ και της Μπέα 1900
Τέκνα: Νισίμ 1927
Φορτούνα 1929
Σαμουήλ 1931
  - Κοέν Δαυίδ του Ισαάκ και της Λεό 1865
Συζ.: Σογχούλα του Μπουρλά Δανιήλ 1874
Τέκνα: Δανιέλ 1898
Λούβα στην οικογένεια προσετέθη και η σύζυγος του Δανιέλ η Σιμχά Σιμεώβ ;
  - Κοέν Σαμουήλ του Ισαάκ και της Λέα 1858
απεβίωσε το έτος 1935.
Συζ.: Μπέα του Αλτσίχ Ισαάκ και της Φερμόζα 1876
Τέκνο: Ισαάκ 1910
  - Κοέν Γιακόβ του Αβραάμ και της Ρεΐνά Συζ.: Αβαγιού Σαρίνα του Γιουδά και της Ραχήλ Τέκνα: Αβραάμ - Αλμπέρτο 1922

Ρίτα.....	1925
Λέβον-Γούδα.....	1934
• Κοέν Αβραάμ του Ιακώβ και της Ρίκα γεννήθηκε το 1867 και απεβίωσε στις 24-8-1941.	
Συζ.: Ρείνα του Σαλών Ισαάκ και της Σάρρας	1880
Τέκνα: Λίζα	1902
Ισαάκ	1908
Λουκία	1909
Γιουδά μεταδημότευσε στο Δήμο Θεσ/νίκης:.....	1910
• Καρασό Σολομών του Γιακώβ και της Σινιόρας	1917
• Κούνιο Μερκάδο του Γεδελία και της Σουνλοέλα	1864
Συζ.: Τσούτσα του Γιουσέφ και της Ρίκας	1866
• Λεβή Ρουφέλ του Γιακό και της Μαζαλτό	1909
Συζ.: Μαρή του Χαΐμ Στρούμπα	1912
Τέκνα: Γιακό	1934
Κόρη: (χωρίς όνομα)	1936
• Λεβή Νταβή του Ισαάκ και της Μπουλίτσα	1900
Συζ.: Σουλτάνα του Γιουδά Μπεχάρ	1909
Τέκνα: Λίζα	1924
Γιουδά	1928
Μπινούτα	1930
Ρετζίνα.....	1933
Μαρίκα	1936
Ισαάκ	1939
• Λεβή Μποχώρ του Χαΐμ και της Ρικάς	1881
Συζ.: Βίδα του Γιουδά και της Κλάρας	1886
Τέκνα: Μουσόν.....	1912
Εστερίνα	1914
Λεών	1917
• Λεβή Λιάου του Γιακώβ και της Μαζαλτό	1897
Συζ.: Βοένα του Δαυίδ και της Μπέλια	1901
απεβίωσε το έτος 1937	
Τέκνα: Ματθίλδη Γιουσέφ Δαυίδ	
Ο Λεβή Λιάου θα έλθει σε δεύτερο γάμο με την Ματίκα, το γένος Ισαάκ Τεβέλ, με την οποία το έτος 1940 θα αποκτήσουν την Μπουένα (κόρη).	
• Λεβί Ισαάκ του Ιεχωβά και της Τζόγια	
Συζ.: Μαργαρίτα του Ιακώβ Ντουτού	
Τέκνο: Ιεχωβά	
• Λεβή Αβραάμ του Ισαάκ και της Μπουλίσα	1907
Συζ.: Δόμνα του Αρών Ντουτούς	1908
Τέκνα: Μπουλίσα.....	1934
Ματθίλδη.....	1936
Αλέγκρι.....	1938
Ισαάκ	1942

• Λεβή Ιακώβ του Ραφαέλ και της Μαριάμ	
Συζ.: Δεοδούν του Σαμουήλ Εσκιναζή	
Τέκνο: Δόλσα (κόρη)	
• Λαζάρ Μωΐς του Μποχώρ και της Ρείνα	1884
Συζ.: Στερίνα του Σαμουήλ Σίων	1894
Τέκνα: Σολομών	1909
Μαΐρ	1924
• Λατίν Νισσίμ του Ιωσήφ και της Σινιόρας	
Συζ.: Βερζινή του Ισαάκ Μπεσουλάμ	1896
Τέκνα: Ραφαήλ.....	1922
Λουσή	1924
Ισαάκ	1928
Δαυίδ	1930
Σινιόρα.....	1931
Ρασέλ.....	1934
• Μπενρομά Σαμουήλ του Ελμπέρτου και της Σάρρας	
Συζ.: Σάρρα του Σαμουήλ Στρούμτσα	
Τέκνα: Ρετζίνα, Αλέγκρι, Φλώρα	
Μαζί τους διέμενε και ο Σαούλ Στρούμτσα, του Σαμουήλ και της Στρέα, αδελφός της Σάρρας.	
• Μπεν - Μαγιόρ Στρέα του Γιουσέφ και της Ρείνα (μητέρα)	
Τέκνα: Ντόνα Ματζιάρη του Αβραάμ και της Στρέα	
Γιουσέφ Μαντζιάρη του Αβραάμ και της Στρέα.	
• Μπουρλά Ιωσήφ του Αβραάμ και της Σολ	1885
Συζ.: Ρεβέκκα του Χαμ Αμών	1899
Τέκνα: Αβραάμ.....	1920
Βιτάλ-Χαΐμ	1922
Σολ.....	1926
Μαζί τους ζούσε και η μητέρα Οβαδιά Σολ, του Ιωσήφ και της Σικουρού, έτος γέννησης 1849 έτος θανάτου 1939.	
• Μπενουζίλια Σαμπεταί του Λιάου και της Εστερίνας	
Συζ.: Εστερίνα του Ιωσήφ Χασίδ	
Τέκνα: Ντόνα, Ηλίας	
• Μπουρλά Μωΐς του Γιακώβ και της Λούνας	
Συζ.: Εστέρ του Γιακώβ και της Ντουτού	
Τέκνα: Λιλή, Ρασέλ, Ντινά, Ματίλδη	
• Μπουρλά Ιακώβ του Μουσιών και της Ραχέλ	
Συζ.: Λούνα του Αρών Γεννή	
Τέκνο: Σολομών	
• Μπουρλά Γιουσέφ του Ισαάκ και της Ρηκού	1869
απεβίωσε το έτος 1941.	
Τέκνα: Ισαάκ	1903
Εστερίνα	1915
Αμπέρτο.....	1914
Τσεπλερή	1913

- Μπουρλά Ισαάκ του Αβραάμ και της Σώλ
Συζ.: Λούνα του Σαμουήλ Γεννή
Τέκνα: Αλμπέρ, Σαμουήλ, Ιακώβ, Ισίδωρ
- Μπενοζίλιο Λεβή του Μωΐς και της Άννας
Συζ.: Ντοντού Σουλέμα Καραάσσα
Τέκνα: Κλάρα, Μωΐς, Σουλέμα, Στερίνα, Ισαάκ, Ραφαήλ.
- Μπενοζίου Μπαρούχ του Λιάου και της Στερίνας 1889
Συζ.: Ρικέττα του Σαμουήλ Αβαγιού 1894
Τέκνα: Στέλλα 1922
Λιάου 1925
Με την οικογένεια Μπενοζίου διέμενε και ο ανεψιός
Μπενβενίστα Ξίλια του Μουσιών και της Μινόρας 1925
- Μπαρούχ Ααρών του Ιακώβ και της Άννας 1882
Συζ.: Ρικέττα του Σαμουήλ και της Μπονένας 1899
Τέκνα: Μπεατρίς 1926
Ζακ 1931
- Μπουρλά Λεών του Ισαάκ και της Ρήκας 1874
πέθανε το έτος 1936.
- Μπενοζίλιο Σαμουήλ του Λιάου και της Εστερίνας 1885
Συζ.: Ραχήλ του Νεσίμ Γιουδά 1901
Τέκνα: Ερνέστος 1919
Βαλεντίνα 1926
Ρετζίνα 1928
Εντζκάρ 1929
Λεών 1933
- Μάρκος Μεντές του Ιουδά και της Τζοδέρας 1871
πέθανε το έτος 1939.
Συζ.: Ρίκα του Ιωσήφ Τεβέλ 1874
Τέκνα: Αλμπέρτο (Αβραάμ) 1912
Γιοσέφ 1917
- Με την οικογένεια Μεντές διέμεναν και τα εγγόνια Μισραχή Φανή
του Μερκάδα και της Τζόγιας 1923
και Μισραχή Δαβίδ του Μερκάδα και της Τζόγιας 1926
- Μάρκος Γιουδά του Μεντές και της Ρίκα 1904
Συζ.: Πέρλα του Ραφαήλ και της Ρεϊνά 1907
Τέκνα: Τζόγια 1932
Μεντές 1934
Ρίκα 1942
Ραφαέλ 1940
- Μπουρλάς Νισίμ του Ισαάκ και της Ρηκά 1879
Συζ.: Κλάρα του Σολομών Λεβή 1889
Τέκνα: Ισαάκ 1917
Ρεκίνα 1923
Άννα 1924
- Μπαρεσούα Αβράμ του Σαμουήλ και της Κλάρας 1866
Συζ.: Λούνα του Ισαάκ Ματαλώ 1881
Τέκνα: Σαμουήλ 1912
ο οποίος νυμφεύθηκε την Αλέγκρη του Αβραάμ Μπανμπανάνση 1914
με την οποία απέκτησε δύο τέκνα
Ιωσήφ 1938
Λίζα 1940
- Μπενσοάμ Γιουδά του Σαμπετάι και της Ελβίρας 1886
πέθανε το 1941
Συζ.: Πέρλα του Δανιήλ Χανδαλή 1903
Τέκνα: Ράσελ 1919
Σαρίκα 1929
Σαμπετάι 1928
Ελβίρα 1932
- Μπουρλά Αρών του Γιακώβ και της Λούνας 1900
Συζ.: Γρασία του Πενχάξ Ρούσσου 1908
Τέκνα: Ιακώβ 1934
Λούνα 1940
- Ματαλών Γιακώβ του Ισαάκ και της Μαζαλτώ 1865
Συζ.: Τσοχούλα του Μουσιών Γεννή 1891
- Μπεφοράδο Τσιονίτσα του Ριουσέφ και της Ταμάρ (χήρα) 1879
- Μπενιαμίν Μεντές του Μποχάρ και της Βίδα 1884
Συζ.: Στερίνα του Γιουδά Πασσή 1894
Τέκνα: Σολομών 1915
Γιουδά 1920
Λεά 1922
Βίδα 1923
Αβραάμ 1927
- Μετσόα Γιουδά του Λιάου και της Εστέρ 1889
Συζ.: Σάρρα του Ισαάκ Κιουτέλ 1899
Τέκνα: Λιάου 1924
Βιτάλ 1931
- Ματαλών Στρέγκα του Λιάου και της Εστέρ (χήρα) 1893
Τέκνα: Χαϊμ 1922
Λιάου 1924
Τζόγια 1926
- Μαζί με την οικογένεια της Ματαλών ζούσε και η μητέρα της
Εστέρ του Ισαάκ Σαλμόνα 1871
- Μπενουζίου Ισαάκ του Ελιάου και της Εστέρ
Συζ.: Ρασέλ του Ιωσήφ Αμαρίλιο
Τέκνο: Ελιάου (υιός).
- Μελέ (το γένος Κοέν) Λία του Σιχαγιά (χήρα) 1899
Τέκνα: Δαβίδ του Ισραήλ και της Λίας 1917
πέθανε στις 3-1-1940.
Ησαγιά 1920
Ρικά 1921
Χανένη 1924
Σιμπώβ 1927
Σαμουήλ 1929
Ιωσήφ 1932
Σάρρα 1934
Μαίρη 1937
- Μπαραχάμ Σολομών του Μανουέλ και της Ντελίτσια 1906
Συζ.: Μαρίκα του Ισραήλ Λεβή 1909
Τέκνα: Έλντα 1929
Στερίνα 1930

Μανουήλ.....	1932	• Πρίζναλης Αβραάμ του Γιοσέφ και της Μοζαλτώ	1912
Μωΐς.....	1935	Συζ.: Ελένη του Κοσμά Καραγιάννη	1924
Ισραήλ.....	1938	Τέκνα: Ματθίλδη	1950
Χαΐμ.....	1942	Μαργαρίτα.....	1955
• Μάρκος Γιουδά του Ραφέλ και της Ρείνα	1910	• Ρουμπέν του Μουσιών και της Όρω (χήρα)	1890
Συζ.: Πέρλα του Δαυίδ Ερρέρα.....	1920	Τέκνα: Μερκάδα	1912
• Μοντεκιού Ισραέλ του Ιωσήφ	1899	Αλπέρτο.....	1914
Συζ.: Μπέλα	1909	• Ραφαέλ Νισίμ του Μωΐς και της Λούνα	
Τέκνα: Ισαάκ	1933	Συζ.: Τζόγια του Γιακώβ Χαζάν	
Δαυίδ	1935	Τέκνα: Μωΐς, Ματίλδη, Ρεβέκκα	
• Μαγιό Ραχαμίμ του Ιακώβ και της Μαζαλτώ		• Ρούσσο Δαυίδ του Πηγχάς και της Γράσια	
Συζ.: Μάγιο του Αβραάμ Μπέα Μιζάν		Συζ.: Λούνα του Ισαάκ Κοέν	
• Οβαδιά Ισαάκ του Αβραάμ και Σινιορούς	1902	Τέκνα: Γράσια, Ρετζίνα, Ιακώβ, Ταμάρ, Ελβίρα, Ιωσήφ	
πριν τον πόλεμο μεταδημούτεψε στο Δήμο Θεσσαλονίκης.		• Ρούσου Πηγχάς του Αβραάμ και της Μποένα	
Οβαδιά Σολομών του Αβραάμ αδελφός του Ισαάκ.....	1905	Συζ.: Μαζλτόβ του Ισαάκ Κοέν	
Οβαδιά Λόλα συζ. Δαυίδ Ελιάου	1913	Τέκνα: Πάβα, Μανουέλ, Ισαάκ	
αδελφή του Ισαάκ και του Σολομών.		• Σαλιέλ Ιωσήφ του Σιμών και της Εστρέα	1895
Το 1952 διεγράφη από τα δημοτολόγια σύμφωνα με τα οποία		Συζ.: Μπονίκα του Σαλιέλ και της Όρου	1904
αναχώρησε στο εξωτερικό (προφανώς στο Ισραήλ).		Τέκνα: Στέλλα	1937
• Ναχούμ Αβραάμ του Σαμπατάι και της Σοχούλας		• Στρούμτσα Γιακώβ του Σαούλ και της Δόλσα	1868
Συζ.: Ντουντού του Ιωσήφ Ναχμάν		πέθανε το έτος 1936	
• Ναχαμά Γιακό του Αβραάμ και της Ρείνας		Συζ.: Εστέρ του Ισαάκ Ματαλών	1884
Συζ.: Τζιώα του Βιδδά και της Ρίκα		Τέκνα: Σαούλ	1910
Τέκνα: Ρείνα, Αβραάμ, Βιδδά, Ρίκα, Γιουσέφ		Ισαάκ	1912
• Ναχαμά Χαΐμ του Γιωσήφ και της Λούνα		Αβραάμ.....	1914
Συζ.: Ζαννέτα του Ισαάκ Τεβέτ		Βερξενή	1918
Τέκνα: Λούνα, Δαυίδ, Όρο, Ιωσήφ, Ισαάκ		• Στρούμτσα Δανιήλ του Βιτάλ και της Μαζλτόβ	
Με την οικογένεια διέμενε και η γιαγιά Λούνα του Νταβίτ και της Μαζολ-		Συζ.: Λούνα του Σαμουήλ Μορδώχ	
τόβ με τα τρία άλλα παιδιά της και αδελφια του Ναχαμά Ματθίλδη του Γιο-		Τέκνα: Σεμαντώβ, Ισαάκ	
σέφ και της Λούνα, Δαβίδ του Γιοσέφ και της Λούνα, Σύλια του Γιοσέφ και		• Σαλώμ Μαζαλτώβ του Αβραάμ (χήρα)	1893
της Λούνα		Τέκνα: Σάρρα του Χαΐμ Σαλώμ και της Μαζαλτώβ	1913
• Ναχαμά Ντουντού του Μωσέ καπνεργάτρια (διέμενε επί της οδού Καραϊ-		Μωΐς » » »	1915
σκάκη 17) η οποία εκτός γάμου γέννησε στις 23/10/1940 παιδί θήλυ (Ληξι-		• Στρούμτσα Δανιήλ του Βιδάλ και της Ρινιά	1907
αρχική πράξη γεννήσεως 8Τ5/40).		Συζ.: Τζαμίλα του Ισαάκ Γεννή	1911
• Παλάτση Χαΐμ του Γιακώ και της Παπέλ	1880	Τέκνα: Ισαάκ	1937
Συζ.: Αλέγκρη του Νεσίμ Κρισπή	1900	Ρεκέττα	1940
Τέκνα: Τσιάκου	1918	Εξοντώθηκαν άπαντες στις 30 Μαΐου 1943 στο Άουσιβιτς Πολωνίας	
Νεσήμ	1920	(απόφαση Πρωτοδικείου Αθηνών 6622/1947).	
Ζακίνου.....	1922	• Στρούμτσα Αβραάμ του Βιδάλ και της Ρικά	1909
Αρών		Συζ.: Ντόλτσα του Γιακό Λεβή	1913
• Πεσάχ Αβραάμ του Δαυίδ και της Όρω - Ντουντού	1898	Τέκνα: Αρών	1939
Συζ.: Μαΐρη του Σαμουήλ Στρούμτσα	1903	• Στρούμτσα Σαούλ του Ιακώβ και της Εστέρ	1910
Τέκνα: Εστερίνα	1926	Συζ.: Σάρρα του Χαΐμ Σαλώμ	1913
Στέλλα	1928	Τέκνα: Ιακώβ	1942
(Πρίζναλης θα είναι ο μοναδικός Εβραϊός ο οποίος θα επιζηήσει καταφεύγον-		• Σεβή Σολομών του Ραφαέλ	1890
τας ως αντάρτης στο βουνό. Οι κόρες του αποτελούν τα τελευταία μέλη		Συζ.: Σουλτάνα	1900
μιας κοινότητας που χάθηκε.)		Τέκνα: Ραφαέλ	1921
		Χαΐμ	1926
		Τζιλίδα	1929

• Σιμών Σαλιτιέλ του Σιμών και της Σιπουρά	1870
Συζ.: Φαλκόνου του Χαϊμ Μωσέ	1884
Τέκνο: Σιμών	1910
• Στρούμτσα Σαούλ του Βιδάλ και της Ρικά	1887
Συζ.: Ρετζίνα του Ιωσήφ και της Σολ	1903
Τέκνα: Βιδάλ	1924
Ιωσήφ	1926
Ρεβέκκα	1934
• Σαλιτιέλ Χαϊμ του Σιντό και της Βήδα	1896
Συζ.: Βικτώρια του Αβραάμ Πεκών	1900
Τέκνα: Λίνα	1925
Σιμπώβ	1936
• Σινειβάζ Μωύς του Αβραάμ και της Άννας	1890
Συζ.: Φάνη του Ουζιέλ Αρδίττη	1905
Τέκνα: Βικτωρία	1929
Ρασέλ	1930
Αβραάμ	1934
• Σιμαντώφ Γιακό του Γιουδά και της Λούτσια	1897
Συζ.: Κατούνα του Γιουδά και της Ρείνα	1897
Τέκνα: Ρασέλ	1923
Ρετζίνα	1925
Γιουδά	1927
Μισέλ	1930
Αβραάμ	1931
• Στρούμτσα Χαϊμ του Δανιέλ και της Μαίρης	1864
Συζ.: Σώλ του Αστριέλ Εσκενατζή	1870
• Στρούμτσα Ρεκά του Ααρών και της Τζόγια (χήρα)	1869
Τέκνα: Ιωσήφ	1894
Δανιήλ	1907
Αβραάμ	1909
Ντόρια	1908
• Στρούμτσα Ερρίκος του Χαϊμ και της Μαζαλτώ	1910
Συζ.: Μπέλλα του Αβραάμ Κοέν	1910
Τέκνα: Χαϊμ	1933
Ματθίλδη	1937
• Σιμαντώφ Ιωσήφ του Αβραάμ και της Ραχήλ	1885
πέθανε στην Αθήνα στις 30/10/1947	
Συζ.: Δουδού του Χαϊμ Καμπελή	1897
Τέκνα: Ταμάρ - Μιμικά	1923
Αβραάμ	1924
• Στρούμτσα Σολομών του Χαϊμ και της Μαζαλτόβ	1904
Συζ.: Πάβα του Γιοσέφ Αμαρίλιο	1910
Τέκνο: Μαζαλτόβ ή Ματθίλδη	1932
• Τεβέτ Ισαάκ του Ιεσουά και Σογκούλας	1877
Συζ.: Όρου του Χαϊμ Χολή	1888
Τέκνα: Αλέκρι	1914
Ζανέττα	1915
Αλμπέρτο	1917

• Ταβέτ Συμεών του Ιωσήφ και της Σάρρας	1881
Συζ.: Φουρτουνέ του Σαμπετάι και της Σιμχά	1901
Τέκνα: Πέπο	1923
Αλέγκρι	1922
Σάρρα	1925
Μαίρη	1927
Ελβίρα	1931
Σαμπετάι	1934
• Ταραγάνου Νισίμ του Τελεμπίν	1900
Συζ.: Αλέγκρι του Ισαάκ Χασκιέλ	1904
Τέκνα: Καρολίνα	1923
Λούνα	1931
Ρασέλ	1933
• Τσιμίνο Ρασέλ - Κιλίν του Σαμουήλ και της Εστέρ (χήρα)	1896
Τέκνα: Σουλτάνα	1921
Εστρέα - Στέλλα	1925
• Φαράς Ιωσήφ του Ισαάκ και της Λεά (χήρος)	1874
• Χαζάν Αβραάμ του Περέζ και της Σάρρας	1890
Συζ.: Δόμνα του Δαβίδ Μπουρλά	1900
Τέκνα: Στέλλα	1922
Περέζ	1924
Δαβίδ	1927
Χαϊμ	1929
Σάρρα	1931
Μπενισών	1936
Ρασέλ	1938
Σολ	1938
Μωίς	1940

Το έργο της συλλήψεως και προωθήσεως των Ελλήνων Εβραίων στη βουλγαρική ενδοχώρα θα ολοκληρωθεί με την αποσφράγιση των κατοικιών (είχαν σφραγισθεί τη νύχτα της 3^{ης} προς το ξημέρωμα της 4^{ης} Μαρτίου 1943) και την προσφιλή τους πρακτική αυτή της δηλώσεως. Είχαν ξεγυμνώσει τους εβραίους τη νύχτα της συλλήψεως των από χρήματα και τιμαλφή που έφεραν μαζί τους (ευθύς ως επιβεβαιώνει ο Βούλγαρος επικεφαλής την εντός της οικίας παρουσία όλων των μελών της οικογενείας είχε άλλωστε προηγηθεί η απογραφή της Ανοίξεως του 1942 η εντολή του ήταν: «Σε 15 λεπτά να είσθε όλοι έτοιμοι. Πάρτε μαζί σας όσα χρήματα και πολύτιμα αντικείμενα έχετε») τώρα διαγούμιζαν τα σπίτια τους. Ότι πολύτιμο βρήκαν από την οικοσκευή το οικειοποιήθηκαν τα υπόλοιπα τα πώλησαν.

Πάραυτα η δίψα για τιμαλφή θα τους οδηγήσει και στα εβραϊκά νεκροταφεία τα οποία θα ανασκάψουν για να επιδοθούν μετά μανίας στην τυμβωρυχία.

Στη μνήμη του Αλμπέρτου Ναρ και του άλλου Αλμπέρτου

Του ΠΕΡΙΚΛΗ ΣΦΥΡΙΔΗ

Οταν το 1994 βγήκα στη σύνταξη ήταν σα να πήρα διαζύγιο από την ιατρική. Έχω πει κι άλλες φορές πως είχα διπλή ζωή. Παντρεύτηκα την ιατρική ενώ παράλληλα διατηρούσα μακροχρόνιο δεσμό με την ερωμένη μου λογοτεχνία. Το 1994, λοιπόν, είναι η χρονιά που εγκατέλειψα το συζυγικό ρετιρέ και μετακόμισα στην γκαρσονιέρα της ερωμένης μου, χωρίς βέβαια να διακόψω απότομα και οριστικά τους δεσμούς μου με τη σύζυγο. Στο κάτω κάτω της γραφής και πολιτισμένοι άνθρωποι είμαστε κι ούτε σφαχτήκαμε για τη γκόμενα. Υπήρχαν άλλωστε και οι υποχρεώσεις. Μισό και παραπάνω χρόνο που διαμένω στο νησί, που δεν διαθέτει καρδιολόγο, είναι δυνατόν, όταν με καλούν σε κάποιο σοβαρό καρδιολογικό περιστατικό, να επικαλεσθώ το διαζύγιο; Βέβαια, οι επισκέψεις μου στη συζυγική εστία αραιώσαν με τα χρόνια - δεν παρακολουθώ πια ούτε ιατρικά συνέδρια κι ούτε διαβάζω ιατρικά συγγράμματα - αλλά κάτι συνάδελφοι εξακολουθούν να με θυμούνται και να μου στέλνουν το περιοδικό «Ιατρικά θέματα» του Ιατρικού Συλλόγου του οποίου κάποτε είχα διατελέσει πρόεδρος. Το περιοδικό αυτό - όπως κι άλλα παρόμοια - δεν το διαβάζω. Απλώς το ξεφυλλίζω ξαπλωμένος συνήθως στο κρεβάτι μου λίγο πριν με πάρει ο ύπνος. Στο τελευταίο μάλιστα τεύχος του, Σεπτέμβρη του 2005, ανάμεσα σε επιστημονικές εργασίες και συνδικαλιστικά αιτήματα, είδα να αναδύεται το διήγημα «Σαλονικά, δηλαδή Σαλονικιός» του φίλου μου Αλμπέρτου Ναρ, που λίγους μήνες πριν έφυγε από τη γενέθλια πόλη. Ήμουν στο νησί όταν πληροφορήθηκα την αποδημία από την τηλεόραση. Αναλύθηκα σε λυγμούς γιατί δεν ήμουν εκεί, δεν μπόρεσα ούτε μ' ένα

Αλμπέρτος Ναρ

λουλούδι και λίγο χρώμα να τον αποχαιρετήσω, μόνο αργότερα τηλεφώνησα στη σύζυγό του Ελβίρα και τη συλλυπήθηκα. Όπως δεν ήμουν εκεί για να αποχαιρετήσω τον άλλον Αλμπέρτο, παρά έμαθα και τη δική του αναχώρηση από το γενέθλιο τόπο του, μια κωμωπλη της κεντρικής Γερμανίας, με ένα σύντομο σαν τηλεγράφημα γράμμα της γυναίκας του Μάγδας. Ψυχρό πράγμα και το γυαλί και το χαρτί, σκέφτηκα, όταν γνωστοποιούν την αποδημία προσφιλών προσώπων.

Τη συγκίνηση διαδέχτηκε η έκπληξη καθώς δεν είχα ποτέ διαβάσει διήγημα σε ιατρικό περιοδικό, κι ο Αλμπέρτος τη μόνη σχέση που είχε με την ιατρική ήταν πως υπήρξε συχνά ασθενής. Τον θυμάμαι να ταλαιπωρείται νέος ακόμα από σάκχαρο και βουλωμένες αρτηρίες κι αργότερα από πέτρες στη χολή κι όποτε τον επισκέφτηκα σε κλινικές και νοσοκομεία δεν άκουσα ποτέ παράπονα για όσα τον είχαν βρει κι υπέφερε. Είχε ακμαίο ηθικό και λαχτάρα για ζωή ακόμα και στη τελευταία περιπέτεια της υγείας του, μια μορφή καρκίνου του αίματος. Δεν ξέρω αν αυτή του η αισιοδοξία ήταν ένας τοίχος πίσω από τον οποίο ήθελε να κρύψει το πρόσωπό του, αν κρίνω από το διήγημά του «Καλή ανάρρωση», που άφορα μια μόνο οδυνηρή εμπειρία από τις πολλές που έζησε. Σηκώθηκα κι αναζήτησα το βιβλίο που δημοσίευσε το διήγημα κι άρχισα να το διαβάζω ξανά υπογραμμίζοντας με φωσφορούχο μαρκαδόρο το τέλος του.

Ντύνομαι και τα μαζεύω. Ρίχνω μια τελευταία ματιά μήπως και ξέχασα τίποτα. Τελικά δεν ήταν και τό-

σο τραγικό. Από το μεγάλο παράθυρο παρατηρώ την πόλη μας που αναδύεται σιγά σιγά αποτινάζοντας το γκρίζο της ομίχλης. Μάλλον θα ματαιωθούν σήμερα οι πτήσεις. Αύριο μεθαύριο, από ένα άλλο παράθυρο με θέα την κεντρική λεωφόρο θα παρακολουθώ ξανά ταμποτιλιαρίσματα, τις παρελάσεις, τις διαδηλώσεις, θα αξιολογώ τη διαρκή φθορά μου, θα συνεχίζω να περιφέρω την κατά τα άλλα ανώδυνη παρουσία μου, θα υποχωρώ προθυμότατα στα κελεύσματα, θα αναγνωρίζω αυθεντίες, θα παραμένω ακίνητος στόχος. Και γέρας για τις οποιοσδήποτε επιδόσεις μου μόνο το ξεζούμισμα.

Το εξιτήριο είναι έτοιμο και μπορώ να πάω στο καλό. Μου εύχονται καλή ανάρρωση. Κι εγώ τους ευχαριστώ από καρδιάς και προετοιμάζομαι. Να αναρρώσω βέβαια, όμως από τι και από ποιόν;

Τα ίδια μου είχε πει και ο άλλος Αλμπέρτος όταν, ως γιατρός, τον συμβούλεψα να κόψει το πιστό, που του κατέτρωγε το συκώτι, για να αναρρώσει. «Από τί και για ποιόν;» αναρωτήθηκε το καλοκαίρι εκείνο του 1964 στο ταβερνάκι της Νέας Φώκias στη Χαλκιδική, όπου τον φιλοξένησα για ένα περίπου μήνα. Τον θυμάμαι να σηκώνεται κάθε μέρα πρωί, να κάνει το μπάνιο του στη θάλασσα κι ύστερα να την αράζει στο καφενείο του χωριού, παρέα με κάτι ψαράδες που δεν καταλάβαινε τη γλώσσα τους και να πίνει συνεχώς ούζο με ελάχιστους μεζέδες - σχεδόν ξεροσφύρι - κι αργά το σούρουπο να επιστρέφει τρεκλίζοντας στο σπίτι, να τρώει κάτι ανόρεχτα κι ύστερα να συζητάει με τον πατέρα μου - λίγα γερμανικά ο γέρος μου, λίγα ελληνικά ο Αλμπέρτος - για τα περασμένα, την Κατοχή, θαρρείς μυστικά δικά τους πράγματα, που οι άλλοι δεν έπρεπε να μάθουν. Για σκοτωμούς δικών του στο μέτωπο αλλά και για τα εγκλήματα που είδε να διαπράττουν εδώ οι φανατικοί των Ες Ες συμπατριώτες του, κι ακόμα για βασανιστήρια που σακάτεψαν το σώμα του - περισσότερο την ψυχή του - όταν πολεμώντας με τον Ρόμελ στην Αφρική πιάστηκε αιχμάλωτος. Όπως ακριβώς κι οι λίγοι Εβραίοι που επιβίωσαν από τα κολαστήρια του Άουσβιτς-Μπιργκενάου και Μπέργκεν Μπέλσεν και επέστρεψαν ένας ένας, ερείπια όλοι, με πρώτο μετά την επάνοδό τους ενδιαίτημα το παλιό και μισορημαγμένο τρελοκομείο της Κοινότητας, κοντά στο σταθμό, και δε μιλούσαν σε κανένα για τα όσα είχαν συμβεί και υπέφεραν γιατί κανείς δεν θα τους πίστευε. Και θυμήθηκα πάλι τα όσα μου είχε πει και γράψει ο Αλμπέρτος για «Το παλιό τρελοκομείο»:

Κι έτσι άρχισαν να καταφεύγουν εκεί οι λίγοι που σώθηκαν, σαν από θαύμα, και γυρίζοντας πίσω δεν είχαν πια

που την κεφαλήν κλίνει. Και καθώς η νέα άνοιξη φάνταζε να τους προκαλεί, βιάζονταν όλοι τους να ξανακερδίσουν τα σπασμένα μιας νιότης σπαταλημένης τόσο άδικα.[...]

Κι έτρεξαν να γιουχάρουνε κάτι δικούς τους προδότες, που τους δικάζανε τότε, μέχρι που την άρπαξε ο πρόεδρος και βρόντηξε την κουδούνα και φοβέρισε πως θα προστάξει ν' αδειάσουν την αίθουσα. Και στήσανε και τους πρώτους φιλοκαυγάδες και, το κυριότερο, μπλέχτηκαν και τα πρώτα ειδύλλια. Έτσι, κάποια Κυριακή ο ραβίνος ευλόγησε μονομιάς δεκάξι καινούργια ζευγάρια κι ακολούθησε πανηγύρι τρικούβερτο! Μέχρι που βάλανε στοίχημα ποιοι θα πρωτοπιάσουνε παιδί! Όμως το στοίχημα κανείς δεν το κέρδισε, μια και τα πρώτα γεννητούρια τα γιόρτασαν όχι οι νιοπαντροί αλλά οι άλλοι, το ζευγάρι το μοναδικό που γλίτωσε, άντρας μαζί και γυναίκα. Κι είπαν πως ήταν, θέλημα Θεού να καρπίσει πρώτη η μήτρα εκείνης που, καθώς όλοι τους ξέρανε, οι τρισκατάρατοι τη μεταχειρίστηκαν για πειραματόζωο κι ήτανε σίγουρο πια πως απόμεινε στείρα.

Ηταν θέλημα Θεού ψιθυρίζω και αναλογίζομαι το έτος 1947, τότε που γεννήθηκε ο Αλμπέρτος κι δικοί του, με τον ερχομό του πολυπόθητου γιου, προσπαθούσαν να μαζέψουν τα κομμάτια τους και να στήσουν ξανά σπιτικό με στερήσεις και νέα βάσανα, ενώ οι δικοί μας, πριν ακόμα ανασάνουν και χορτάσουν από την πείνα της Κατοχής, άρχισαν πάλι να τσακώνονται και να σκοτώνονται ποιοι θα κουμαντάρουνε τον τόπο, ή για την ακρίβεια, ποιών ξένων τα συμφέροντα θα υπηρετήσουν. Ήταν θέλημα Θεού να γεννηθεί ο Αλμπέρτος με τις περγαμινές του, για να «αναβιώσει», χρόνια αργότερα, την ιστορία αιώνων των Εβραίων της Θεσσαλονίκης, που κυνηγημένοι από παντού έφτασαν στην πόλη αυτή για να χτίσουν πάλι συναγωγές με ονόματα που τους θύμιζαν τις άλλotte πατρίδες τους, πριν ο παραλογισμός, η υπέρτατη «Υβρις» σκορπίσει ακόμα κι ότι μπορούσε να θυμίσει την παρουσία τους.

Ο παππούς μου λοιπόν ήταν ψαράς, ο πατέρας μου μαραγκός κι μάνα μου καπνεργάτισσα. Αυτοί οι τίτλοι μου, αυτές οι περγαμινές μου και δεν μπορώ να σταθώ πουθενά χωρίς να τις μνημονεύσω. Μόνο που δεν είμαι βέβαιος αν τις μνημονεύω σωστά, μια ολόκληρη ζωή, σημειώνοντας τα αποτυπώματά μου πρώτα στην πλάκα με το κοντύλι, ύστερα στο χαρτί, με μολύβι μαύρο και ξυλομπογιές, και πιο ύστερα με ακριβό στυλό διαρκείας, εγώ που τις συνεχίζω, εγώ, τέκνο του 115210 και της 40041, εγώ που προσπαθώ να αρθρώσω τον όποιο λόγο μου αναζητώντας, μά-

ταια ίσως, το ανάλογο ύφος κι ακόμα τώρα, που χαράζω αυτές τις γραμμές, δεν ξέρω αλήθεια αν τα κατάφερα κι ούτε ξέρω αν θα τα καταφέρω επιτέλους ποτέ.

Τον ακούω να μου μιλάει ξανά για τα διαπιστευτήριά του κι ούτε κατάλαβα πώς βρέθηκε να κάθεται στην άκρη του κρεβατιού μου. Ανασηκώνομαι, τον αγκαλιάζω και ξεσπώ σε δάκρυα, «αδελφέ μου Αλμπέρτο», του λέω, «ξέρω ότι εσύ ποτέ δεν έφυγες γιατί είσαι “Σαλονικιά, δηλαδή Σαλονικιός, που στα εβραϊκά πάει να πει άντρας ρωμαλέος κι εύστροφος”, όπως μου είχες δώσει την εξήγηση. Εσύ ποτέ δεν θ’ άφηνες “την πόλη σου, τις ρίζες σου”. Αλλά τι καμώματα είναι τώρα αυτά να ‘χεις αμφιβολίες για το έργο σου, την αποστολή σου; Πες μου δεν εμνημόνευσες σωστά όλους τους ανώνυμους δικούς σου; Τον πατέρα σου Λεόν το μαραγκό και το φίλο του Δαβίκο το ράπτη, που μέσα από παλιές φωτογραφίες αναβίωσες και διαφύλαξες τη ζωή τους όλη και τα πάθη τους στα στρατόπεδα του θανάτου; Το ίδιο δεν έκανες και για τη μάνα σου; Δεν μου είπες ότι τη γνώρισε ο πατέρας σου σε μια δίκη για να πιστοποιηθεί ο θάνατος στα κρεματόρια μιας άλλης εβραίας παντρεμένης; Θυμάσαι πώς σου την περιέγραψε ο Δαβίκος; “Ξεκληρισμένη κι αυτή όπως όλοι μας. Και σινάφι, φτωχολογιά, καπνεργάτισσα. Από μικρή στου «Σπίρερ», στην «Αύστρο-Ελληνική»... Και πεντάμορφη κούκλα...”. Αλλά και τους άλλους τους παλιούς, τον μακρινό εκείνο παππού σου που πετσόκοψε έναν έναν τους σαράντα γενίτσαρους για να σώσει τη γειτονοπούλα του Εστρέα, εκείνη τη μακρινή γιαγιά σου που την παντρεύτηκε, εσύ δεν τους ανάστησες μέσα στα βιβλία σου; Για τους ανώνυμους μιλώ, γιατί τους άλλους, τους επώνυμους, τον αρχιραβίνο Κόρετς και την παρέα του, θα τους παραλάβει να τους δικάσει η Ιστορία. Τι ήξερα εγώ μωρέ για τις συναγωγές σας, τα τραγούδια και τις παροιμίες σας πριν σε γνωρίσω; Πάψε λοιπόν να αμφιβάλεις. Επιτέλεσες στο ακέραιο το καθήκον σου με μια μνήμη καυτή, βασιανιστική, που ζητούσε τη λογοτεχνική αξιοποίησή της, για να μην γίνουν τα περασμένα ξεχασμένα. Αυτή τη μνήμη που εγώ αποκαλώ στα δικά μου γραφτά «παλινδρομο» και κανείς δεν με καταλαβαίνει. Αλλά ξέρω εγώ ποιοί και γιατί έσπειραν μέσα σου το κουκούτσι της αμφιβολίας. Σε θυμάμαι στην αίθουσα διαλέξεων της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Συκεών, τότε που ο δήμαρχος σε τίμησε με πλακέτα - μαζί με άλλους Σαλονικιούς πεζογράφους - για τη συνεισφορά σου στα γράμματα της πόλης μας, να δακρύζεις και να λες πως τέτοια τιμή δεν αξιώθηκες ποτέ από τους δικούς σου. Είναι ανθρώπινο Αλμπέρτο, όταν περάσει η λαίλαπα και ξεχαστεί, να μας μαραγκιάζουν οι μικρότητες μιας ασήμαντης καθημερινότητας».

Καθώς μιλώ και αγκαλιάζω τον Αλμπέρτο βλέπω ξαφνικά τον άλλο Αλμπέρτο να κάθεται κι αυτός, σκυφτός και πάντα θλιμμένος, στην άλλη άκρη του κρεβατιού μου και να πίνει γουλιά γουλιά ούζο από ένα μπουκαλάκι που το είχε πάντα μαζί του, όπως τότε στη Χαλκιδική κι αργότερα στην πατρίδα του που πήγα, τον βρήκα και με φιλοξένησε, να κάθεται σκυφτός, πρόσωπο σπασμένο - σχεδόν γέρος - με κείνα τα γαλάζια μάτια του, τα μόνα που έμειναν αναλλοίωτα από τις κακουχίες και το χρόνο, να στάζουν παράπονο. Αφήνω τον έναν Αλμπέρτο κι αγκαλιάζω τον άλλο, «αδελφέ μου», του λέω, «τι σύμπτωση, πώς από δω κι εσύ, τέτοια ώρα, περασμένα μεσάνυχτα; Ποιος άνεμος σ’ έφερε από τη Γερμανία εδώ;».

Δίστασε λίγο αλλά τελικά αποφάσισε - ύστερα από τόσα χρόνια - να μιλήσει. «Δεν μπορώ να ησυχάσω», μου είπε, «και περιφέρομαι από δω κι από κει κουβαλώντας το κρίμα της υπέρτατης «Υβρεως» ενώ είμαι κι εγώ θύμα της. Το Μάρτη του 1943 όταν από τη Θεσσαλονίκη αναχωρούσαν οι πρώτοι συρμοί για το Άουσβιτς, κάποιοι άλλοι αναχωρούσαν με προορισμούς τον καύσωνα της Λιβύης ή τον παγετώνα του ρώσικου χειμώνα. Δεν τα έγραψες αυτά, δεν τα μνημόνευσες; Ήρθα λοιπόν, μικρέ αδελφέ μου, να τα πεις ξανά, να τα «αναβιώσεις», τώρα που το γραφτό σου αυτό θα δημοσιευθεί στη Γερμανία, μπας και ξαποστάσω λίγο από την περιπλάνηση».

Πετάχτηκα από το κρεβάτι κι άρπαξα απ’ τη βιβλιοθήκη το βιβλίο μου «Ψυχή μπλε και κόκκινη», όπου μνημονεύω κι εγώ τη ζωή και τα πάθη των δικών μου προσφιλών κεκοιμημένων.

Η μητέρα μου σηκώθηκε όπως πάντα νωρίς, άναψε φωτιά στη φουφού με πελεκούδια που μαζεύαμε από το παραπλεύρωξ ξυλουργείο κι έβαλε το μπρίκι του καφέ - καφέ της Κατοχής, πιο πολύ ρεβίθι καβουρντισμένο. Μπαίνει στην κουζίνα ο Αλμπέρτος, πρωινός, φρεσκοξυρισμένος κι αρωματισμένος, «Γκούτεν μόργκεν», χαιρετάει, «Μόργκεν», λέει κι η μάνα μου και τον καλημερίζει. «Καφέ;» ρωτάει ο Αλμπέρτος και μυρίζει την ατμόσφαιρα σαν σκύλος, «Γιαβόλ», απαντάει η μάνα μου, που είχε αρχίσει να μαθαίνει κάποιες λέξεις γερμανικές, «θέλεις;» Ο Αλμπέρτος κάθεται στο τραπέζι, η μάνα του σερβίρει, ρουφάει απ’ το φλιτζάνι, ο καφές ζεστός αλλά άνοστος, ξινίζει ανεπαίσθητα τα μούτρα του, όμως αδειάζει το φλιτζάνι από ευγένεια. Την άλλη μέρα φέρνει δώρο ένα σακουλάκι κανονικό καφέ. Εγώ, πιτσιρικάς εννέα χρόνων, αδύνατο και μαυριδερό αγόρι που έδειχνα κατά πολύ μικρότερος, έκοβα συχνά κίνηση, να δω τι γίνεται, τι υπάρχει μέσα στο δωμάτιο των δύο Γερμανών. Μια μέρα με φωνάζει ο Αλμπέρτος, «Κομ, κομ», μπαίνω στο δωμάτιο, πλησιάζω, με

βάζει να καθίσω πάνω στο κρεβάτι κι αρχίζει να μου δείχνει φωτογραφίες, τη μάνα του, τον πατέρα του, το σπίτι τους στη Γερμανία. Μου βάζει κολόνια στα μαλλιά και με μαθαίνει να μετρώ γερμανικά από το ένα έως το δέκα. Το ίδιο βράδυ φέρνει στη μάνα δυο βαζάκια, ένα με μέλι κι ένα με βούτυρο, κρυφά, τυλιγμένα επιμελώς σε μια εφημερίδα. «Μπούτερ ούντ χόνιγκ φύρ Περικλής», λέει. Μέρες αργότερα κάθισε να φάει μαζί μας μελιτζάνες γιαχνί - ήταν καλοκαίρι κι ο πατέρας όλο κι εξοικονομούσε ζαρζαβατικά - και με πήρε στα γόνατά του λέγοντας στους γονείς μου «Περικλής ίστ μάιν κλάινερ μπρούντερ», ότι δηλαδή ήμουν ο μικρός του αδελφός, και πρέπει να ομολογήσω ότι σαν τέτοιο με φρόντιζε, θυμάμαι ότι έτρωγε μαζί μας αρκετές φορές, θεωρώντας τη μάνα μου εξαιρετική μαγειρίσσα. Στο σπίτι έφερνε πάντα μισή ή ολόκληρη κουραμάνια κι ό,τι άλλο κατόρθωνε να εξοικονομήσει από την καντίνα τους, πάντα κρυφά και με προσοχή, γιατί νομίζω ότι τους απαγόρευαν να δημιουργούν φιλικές σχέσεις με τις ελληνικές οικογένειες, ακόμα κι όταν ζούσαν κάτω από την ίδια στέγη. Μερικές φορές στην κοινή μας τραπεζαρία ερχόταν κι ο Όσβαλτ, αλλά ήταν τύπος βαρύς, σχεδόν αγέλαστος, και δε θυμάμαι να ήταν ανοιχτοχέρης όπως ο Αλμπέρτος. Περνούν οι μήνες, ο Αλμπέρτος νιώθει σαν στο σπίτι του, αποκαλεί «μαμά» τη μάνα μου, έμαθε λίγα ελληνικά, εμείς λίγα γερμανικά, βοηθούσαν και οι χειρονομίες, περισσότερο τα συναισθήματα, για να καταλαβαίνουμε εμείς τους οικόσιτους Γερμανούς κι εκείνοι τους υποτελείς τους σπιτονοικοκύρηδες. Όλα αυτά όμως κρυφά, μέσα πάντα στο σπίτι, ποτέ έξω στα φανερά, ούτε βόλτα μαζί τους ή μαζί μας. Μια μέρα μπαίνω στη σάλα, όπου η μοναδική σόμπα που έκαιγε πριονίδι, η μάνα δίπλα της στέγνωνε κάτι ρούχα, ο πατέρας με τον Αλμπέρτο μιλούσαν ή τουλάχιστον προσπαθούσαν να συνομιλήσουν πιο πέρα, πάνω στη σόμπα λίγες φέτες κουραμάνας γίνονταν φρυγανιές, που με το λάδι της Σκύρου - τέλειωνε ήδη - ήταν το συνηθισμένο βραδινό μας γεύμα. Μπαίνω λοιπόν στη σάλα, στέκομαι προσοχή, χτυπάω τα πόδια μου όπως οι Γερμανοί στρατιώτες, τεντώνω το δεξί μου χέρι και φωνάζω: «Χάιλ Χίτλερ!» Βλέπω τον πατέρα μου να κερώνει, τη μάνα να ξαφνιάζεται, ο Αλμπέρτος αντί να χαρεί - γι' αυτόν εξάλλου το έκανα - εκδηλώνει φανερά τη δυσφορία του. Ξανασηκώνω το χέρι και πάλι χαιρετώ, «Χάιλ Χίτλερ», και τότε ο Αλμπέρτος κάνει μια χειρονομία αποδοκιμασίας, «Σάισε», λέει, σκατά δηλαδή. Κι ήξερε τι έλεγε, γιατί σε λίγο του ήρθε μετάθεση για το Άφρικα Κόρπ του Ρόμελ, αλλά χειρότερη ακόμα η μετάθεση του Όσβαλτ για το ανατολικό μέτωπο. Ο ένας θα πολεμούσε τους Άγγλους στον καύσωνα της Λιβύης κι ο άλλος τους Ρώσους στον παγετώνα του σοβιετικού χει-

μώνα. Έπεσαν στην αγκαλιά της μάνας μου κι έκλαιγαν σαν παιδιά της. Και καλά, από τον Αλμπέρτο το περιμέναμε, όχι όμως κι από τον Όσβαλτ, που ήταν απαρηγόρητος κι έλεγε συνέχεια «Μαμά, Όσβαλτ Ρούσια καπούτ» και με το χέρι έδειχνε ότι θα του έκοβαν το λαιμό. Όταν φιληθήκαμε κι έφυγαν με τους γυλιούς και τα όπλα τους κι άδειασε το δωμάτιο, νιώσαμε ν' αδειάζει κάπως η ψυχή μας. Πιστεύαμε ότι δε θα τους ξαναβλέπαμε ποτέ, το ίδιο κι εκείνοι, όπως με διαβεβαίωσε υστέρα από χρόνια κι ο Αλμπέρτος. Στο μεταξύ έσφιξε το κρύο, τέλειωσε το ζωγόνο σκυριανό λαδάκι, έλειψαν και οι γερμανικές κουραμάνες. Η μάνα με κρύα καρδιά με πήρε από το χέρι και μ' έγγραφε στο συσσίτιο του Ερυθρού Σταυρού.

Καθώς τέλειωσα εγώ με τα δικά μου, βλέπω τον Αλμπέρτο Ναρ να σηκώνεται και ν' αγκαλιάζει τον άλλον Αλμπέρτο που λέγεται στο επώνυμο Στόκ και να γίνονται οι δυο τους ένα σύμπλεγμα καημού και πίκρας. Ανοίγω κι εγώ τα χέρια μου και τους περικλείω εντός μου και τους ρωτώ, «Πέστε μου αδελφια, γιατί δεν θέλω να φύγω κι εγώ με την απορία, εσείς που τώρα πετάτε πάνω από το παρελθόν, παρόν, ίσως και μέλλον, καθώς επιβιώνετε εν τοις ουρανοίς, ποιος ο λόγος, γιατί και για ποιους έγινε αυτός ο πόλεμος, αυτή η συμφορά, τώρα που το Νταχάου, το Άουσβιτς και Μπέργκεν Μπέλσεν έγιναν τουριστικά αξιοθέατα μιας φρίκης ανομολόγητης;». Δεν απαντούν κι εγώ πετιέμαι κάθιδρος απ' το κρεβάτι - το κεφάλι μου βαρύ αλλά στο βίντεο του μυαλού μου χαμογελάνε οι εικόνες τους. Δίπλα μου πεταμένα στο πάτωμα το περιοδικό του Ιατρικού Συλλόγου, τα βιβλία του Ναρ και το άλλο, το δικό μου, που εσωκλείει τα οικογενειακά μου πάθη τριών γενιών. Τα παίρνω και τα τοποθετώ μ' ευλάβεια στη βιβλιοθήκη κι αμέσως ανοίγω συρτάρια και βρίσκω το κουτί με τις παλιές φωτογραφίες, ψάχνοντας για τη φωτογραφία εκείνη του άλλου Αλμπέρτου της Κατοχής. Τη βρίσκω και την τοποθετώ κι αυτή στη βιβλιοθήκη καθώς τον αναβιώνω μέσα στη στρατιωτική στολή του «λεπτό, ξανθό, με γραμμένο πρόσωπο και καλλίγραμμη μύτη, μάτια γαλάζια, πρότυπο ιδανικό της αρείας φυλής». Πάω στην κουζίνα και ψήνω καφέ - κοντεύει να ξημερώσει. Παρηγοριέμαι με τη σκέψη ότι τα αδελφια μου θα ξανάρθουν, γιατί οι νεκροί δεν πεθαίνουν ποτέ όσο τους αγαπούμε και τους μνημονεύουμε.

Θεσσαλονίκη, Γενάρης 2006

[Το παραπάνω διήγημα, αφιερωμένο στη μνήμη του Θεσσαλονικιού λογοτέχνη Αλμπέρτου Ναρ, πρωτοδημοσιεύτηκε στο περιοδικό **Οκτασέλιδο του Μπιλιέτου**, τεύχος 50-51]

Έως πότε η ξένη «συνωμοσία»;

► Συνέχεια από τη σελίδα 2

Μέση Ανατολή, σε όλη αυτή τη νευραλγική περιοχή, μεγάλης στρατηγικής σημασίας για μας, για την πολιτική των ΗΠΑ». Η «δήλωση» αυτή, η οποία υποτίθεται ότι συνοψίζει μια ολόκληρη κυνικοϊμπεριαλιστική στρατηγική, δεν έγινε ποτέ. Αυτό έχει αποδειχθεί, είναι γεγονός. Και λοιπόν; Όσοι θέλουν να πιστεύουν ότι είμαστε τόσο ενοχλητικοί για την Υπερδύναμη ώστε να την αναγκάσουμε να σκαρφιστεί σχέδια αντιμετώπισής μας, πιστεύουν απλώς στην επιθυμία τους. Συνεχίζουν λοιπόν να εμφανίζουν σαν απόλυτο τεκμήριο της ανθελληνικής συνωμοσίας μια δήλωση μηδέποτε υπάρξασα (όπως συνεχίζουν να πιστεύουν στα κατασκευασμένα «Πρωτόκολλα της Σιών» ώστε να διακωλύουν τον μηρκασμό τον αντισημιτικών τους κλισέ). Συνεχίζουν να της αποδίδουν αξία θεσφάτου, να παραπέμπουν σε αυτήν, να τη χρησιμοποιούν στην «τεκμηριωτική» βιβλιογραφία τους με την ίδια σιγουριά που χρησιμοποιούν τον Θουκυδίδη.

ΑΠΟ ΧΡΗΣΗ ΣΕ ΧΡΗΣΗ επί δεκαετία τουλάχιστον και έως τις μέρες μας, από αναπαραγωγή σε αναπαραγωγή, από παραπομπή σε παραπομπή, ο βολικός για τον εθνικιστικό μας εγωισμό μύθος έγινε διασταυρωμένη είδηση, η είδηση γεγονός, το γεγονός Ιστορία. Κατανοούμε λοιπόν, μέσα από αυτή τη χονδροειδή περίπτωση, ότι τελικά δεν είναι ιδιαίτερος δύσκολο να κατασκευαστούν μύθοι και παραμύθια, να διοχετευθούν και να εγχαραχθούν στη συλλογική συνείδηση. Αν μάλιστα υπάρχει επιμονή και συστηματικότητα στην προαγωγή των μυθεμάτων, των ιδεολογικών ή και ιδεοληπτικών πλασμάτων, καθώς και κάποια επικουρία από τη λογοτεχνία, το θέατρο, τη ζωγραφική ή, στις μέρες μας, τον κινηματογράφο, τότε τα πράγματα απλουστεύονται ακόμα περισσότερο.

ΜΠΟΡΕΙ ΚΑΠΟΙΟΙ ΜΥΘΟΙ που «ακούγονται γλυκά» να αποδεικνύονται παρηγορητικοί, εγκαρδιωτικοί και ωφέλιμοι για τον έναν ή τον άλλο λαό, κυρίως κατά την πρώτη εθνογενετική περίοδο της κάποιας ανασφάλειας, όταν, για να νιώσεις ότι θα πατήσεις το πόδι σου γερά στο μέλλον, αισθάνεσαι πως έχεις την ανάγκη να εμπλουτίσεις το παρελθόν σου με στοιχεία επινοημένα, διογκωμένα, εξιδανικευμένα. Όταν όμως έρθει όντως η στιγμή που ένας λαός ή ένα έθνος πατάει γερά στα πόδια του, όταν η αυτοεκτίμησή του δεν χρειά-

ζεται πλέον τη βακτηρία του μύθου και της αναδρομικής στίλβωσης του παρελθόντος χρόνου, τότε έχει και λόγο και όφελος πνευματικό να απογαλακτιστεί από ορισμένους τουλάχιστον από τους μύθους, έστω τους «περιφερειακούς», που συνόδεψαν τα πρώτα του βήματα. Κανείς δεν γίνεται «ανθέλλην» αν πει σήμερα, επί παραδείγματι, ότι ακόμα και ο «χρυσός αιώνας» του Λόγου είχε και τις γκριζες του περιοχές και τα σκοτεινά του σημεία, που έλαβαν μάλιστα τη μορφή δεινής δίωξης σπουδαίων εκπροσώπων του τότε Διαφωτισμού. Και κανείς δεν γίνεται «γενίσαρος» αν πει (αν επαναλάβει δηλαδή τα ιστορικά επιβεβαιωμένα) ότι το Πατριαρχείο καταδίκασε τον Ρήγα Φεραίο και αφόρισε τον Αλέξανδρο Υψηλάντη και την Επανάσταση, ότι τον Γεώργιο Καραϊσκάκη τον έστειλε στον άλλο κόσμο βόλι ελληνικό (εξ ου και η βωμολόχος προθανάτια αποστροφή του προς το ελληνικό στρατόπεδο) ή ότι κατά την πολιορκία του Μεσολογγίου σημειώθηκαν κρούσματα νεκροφαγίας.

ΚΑΝΕΙΣ; Καθόλου βέβαιο δεν είναι. Ήδη, τούτες τις ημέρες, και με αφορμή την αντιδικία για το βιβλίο Ιστορίας της έκτης Δημοτικού, χαρακτηρίστηκαν (και όχι μόνο από τον κ. Χριστόδουλο) γενίσαροι, μειοδότες, γραϊκύλοι κτλ. όχι μόνο οι συγγραφείς του βιβλίου (οι οποίοι «πήραν εντολή από ξένα κέντρα», οι τρισκατάρατοι) και οι υπερασπιστές της οπτικής του αλλά γενικώς όσοι, επιχειρώντας να δουν τις αιτίες της ιδεολογικής σύγκρουσης πίσω από την αφορμή, υποστηρίζουν ότι οι μύθοι καταντούν κάποια στιγμή επικίνδυνα φενακιστικοί και δεν υπηρετούν την ελευθερόφρονη και ελευθερωτική αυτογνωσία ή ότι η Εκκλησία δικαιούται να συγγράψει την Ιστορία της δικής της πορείας στον χρόνο, όσο αυτοεπαινετικά επιθυμεί, δεν της έχει δοθεί όμως κανένα ουρανόπεμπτο δικαίωμα να έχει τον αποκλειστικό, τον αυθεντικό λόγο για τη σύνολη Ιστορία της χώρας. Όσοι πάντως δεν αντέχουν τον απεγκλωβισμό από τη νάρκη των μύθων έχουν βρει εύκολη τη λύση: αρπάζονται και πάλι από έναν μύθο, τη «συνωμοσία ξένων κέντρων εναντίον της πατρίδας μας». Και, ως γνωστόν, ουδείς μπορεί να στερήσει από κανέναν το δικαίωμα να βαυκαλίζεται με τον τρόπο της προτίμησής του.

[Το παραπάνω άρθρο δημοσιεύτηκε στην Καθημερινή, 1.4.2007. Το αναδημοσιεύουμε δίνοντας τη θέση που τους αρμόζει στις αναφορές στον έμπρακτο, εύκολο και πρόχειρο ως επιχείρημα αντισημιτισμό].

Βιβλίο

ΚΟΜΝΗΝΟΥ Γ. ΑΠΟΤΑ:

Θρησκευτικές Κοινότητες της Καβάλας 1850-1950

(Καβάλα, Δημοτικό Μουσείο,
2006)

Σημαντικότερη, με πολλά ανέκδοτα ιστορικά στοιχεία η συγκεκριμένη μελέτη καλύπτει την ιστορική πορεία της Καβάλας, στη συγκεκριμένη περίοδο, μέσα από το πρίσμα της δραστηριότητας των θρησκευτικών κοι-

νοτήτων. Οι αφιερωμένες στην Ισραηλιτική Κοινότητα σελίδες είναι μοναδικού ενδιαφέροντος και παρέχουν ανάγλυφη την εβραϊκή παρουσία στην ανάπτυξη της περιοχής.

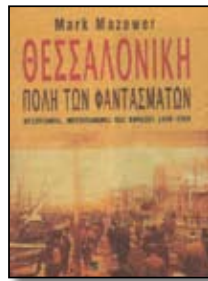

ΔΗΜ. ΤΣΙΝΙΚΟΠΟΥΛΟΥ: Ιησούς: Ο ποιητής των ποιητών

(Θεσσαλονίκη, University Studio Press, 2006)

Πρωτότυπη κι άξια ι-διαίτερης προσοχής η παρούσα εργασία παραλαμβάνει ρήσεις - αποσπάσματα λόγων του Ιησού Χριστού και τα εξετάζει από την ποιητική δομή τους. Συνθετική εργασία με πολλούς δύσκο-

λους συσχετισμούς πάνω σε διάφορα θέματα.

MARK MAZOWER:

Θεσσαλονίκη

Πόλη των Φαντασμάτων - Χριστιανοί, Μουσουλμάνοι και Εβραίοι 1430 - 1950

(Αθήνα, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια,
2006)

Την εξέλιξη της πόλης και της ζωής στη

Θεσσαλονίκη, τα τελευταία πεντακόσια χρόνια, παρουσιάζει ο γνωστός συγγραφέας κι άλλων, παρόμοιου περιεχομένου βιβλίων Μ. Mazower. Χωρίς αποσιωπήσεις, στερεότυπα, ιδεοληψίες, ο συγγραφέας προσεγγίζει και συνδέει ευρύτερα θέματα της κοινωνικής, πολιτικής, οικονομικής και θρησκευτικής ζωής της μελετούμενης περιόδου. Από τα κύρια θέματα του βιβλίου είναι ο επαναπροσδιορισμός και η επαναξιοποίηση του ρόλου των Εβραίων στη Θεσσαλονίκη και η συμβολή τους στην ανάπτυξη τόσο της πόλης, όσο και στη διαμόρφωση της ελληνικής ιστορίας στην αντίστοιχη περίοδο.

[ΑΝΑΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ]

«Ολοκαύτωμα»

Του ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΔΕΝΤΣΟΡΑ

Κάποιες στιγμές της ανθρώπινης ζωής κρύβουν συμπυκνωμένα τόσο πολλά και βαθιά αισθήματα και συναισθήματα, ανθρώπινα «μεράκια», ώστε να χαράζουν για χρόνια μετά τη ζωή πρωταγωνιστών και κομπάρσων των διαδραματισθέντων. Δίνουμε ονόματα εντυπωσιακά για να τις σημαδέψουμε, όμως στο πέρας του χρόνου, καμιά φορά συμβαίνει, να παύει να 'ναι κυρίαρχο το συγκλονιστικό της στιγμής, αλλά το εκ των υστέρων ψυχρό σημάδεμα.

Αυτό κινδυνεύει να συμβεί και με το «Ολοκαύτωμα». Τραγική στιγμή ντροπής της σύγχρονης ανθρωπότητας ο αφανισμός εκατομμυρίων Εβραίων, με μόνη αιτία τη φυλεκτική τους προέλευση. Ολοκαύτωμα όμως αποτέλεσαν όλα όσα διαδραματίστηκαν και σημάδεψαν ψυχές και μνήμες ανθρώπων, Εβραίων και μη, αφανισθέντων και επιζώντων.

Ολοκαύτωμα είναι η θύμηση μιας

ντελικάτης φυσιογνωμίας, με δύο λαμπερά μάτια του παιδικού φίλου, Πέπο, που δεν ξανα συνάντησα. Είναι η συνειδητοποίηση, αργότερα, για το άστοχο παράπονο ότι δε μου 'φερε κι εμένα ένα μεγάλο κίτρινο αστέρι γυρνώντας από την πλατεία Ελευθερίας, το καλοκαιρινό εκείνο απόγευμα. Είναι ο σπαραγμός που προκάλεσα, ασυνείδητα, στην τραγική μητέρα, όταν ο Πέπο πρόθυμος να επανορθώσει ρώτησε: «Να δώσω στον Τάκη το δικό μου;». Είναι ακόμη το παιδικό παράπονο, πώς ο Μωής, ο καλοκάγαθος γεροντάκος τενεκετζής, που κολλούσε τα κατραγγύλια μας, με τίμημα ένα τραγούδι, χάθηκε ξαφνικά, χωρίς να πάρω το κατραγγύλι μου. Μαζί του, αλίμονο, χάθηκε τουλάχιστον και η μισή μας γειτονιά της Βασ. Ηρακλείου.

Ο πόλεμος πέρασε. Το «Ολοκαύτωμα» όμως συνεχίστηκε. Ήταν τώρα, το πονεμένο βλέμμα, τα κάτασπρα μαλλιά, το τρεμάμενο κεφάλι

μιας νεαρότατης γυναίκας, της αγαπητής Λέλας, μαρτυρικές μνήμες αυτά, από μητέρα και αδελφή, που εκτελέστηκαν λίγο μακρύτερά της, χωρίς να μπορεί να τους δώσει ένα τελευταίο χάδι. Ήταν η πίκρα στο βλέμμα του συζύγου της Αλβέρτου, κάθε φορά που το μάτι έμενε καρφωμένο στο σημάδεμένο με μπλε αριθμό μπράτσο του. Μακάβριο ενθύμιο του «Σταυρού» που σήκωσε στο στρατόπεδο και σήκωνε καθημερινά με τις θύμησης του παρελθόντος.

Η θύμηση λοιπόν του πόνου και της απόγνωσης που κρύβουν στιγμές της ζωής και ο σεβασμός στην αξία της ζωής δε διασφαλίζονται νομοθετικά. Διασφαλίζονται μόνο όταν αγγίζουν την ανθρώπινη ψυχή, από τη μνημόνευση του παρελθόντος, απαλλαγμένου από κατοπινές σκοπιμότητες και ντυμένου μόνο με το πέπλο της τραγικότητας της στιγμής.

[Αγγελιοφόρος - Θεσσαλονίκης, 1.2.2007]

“CHRONIKA”

Edition of the Central Board of Jewish Communities in Greece

36, Voulis str., 105 57 Athens, Greece, Tel.: ++30-210-32 44 315, fax: ++30-210-33 13 852

e-mail: hhkis@ath.forthnet.gr Web site: www.kis.gr

Summary of Contents of Issue 209, vol. 30

May - June 2007

✓ In the main article entitled ‘**How much longer this foreign conspiracy?**’ Mr Pantelis Boukalas says that people in Greece have always been inclined to hold foreign powers responsible when things go wrong. International Zionism is usually among the ‘scapegoated’ powers as people in some Greek circles think it always takes a negative stand on Greek policy. The writer therefore asks how much longer Greek people will take the easy way out by laying the blame on others.

✓ Professor Loukas Patras refers to **Biblical archetypes of social policy** in a study he has written. He analyses such issues as the institution of the weekly day of rest, employer-employee relationships, the protection of people in bondage, the treatment of ‘foreigners’ (immigrants, the weak, the poor), money lending and the charging of interest, and welfare measures related to farm ownership, health and hygiene, as well as to the protection of biological social values, marriage and the family.

✓ On the occasion of the publication of Martin Goodman’s book “**Rome and Jerusalem – The Clash of Ancient Civilization**”, this issue also includes a study of the conflicts and interaction between the civilizations of Rome, Jerusalem and Athens.

✓ Author Triantafillos Ypsilantis publishes his study of the persecution of Jews by the Bulgarians and the Germans in its entirety under the title of ‘**The Annihilation of the Jewish Communities of Eastern Macedonia and Thrace**’. Eye-witness accounts by Jews from Serres, Drama, Xanthi, Didimoticho, Alexandroupolis and Nea Zichni who survived the Holocaust

are included. A list is given containing all the information about the Jews from Serres who were displaced in March 1943.

✓ In memory of **Albertos Nar**, the Jewish writer from Thessaloniki who died in 2005, writer Pericles Sfyridis presents reminiscences.

✓ The issue ends with **book presentations** and journalist Panagiotis Dentsoras’ memories of the Holocaust of the **Jews of Thessaloniki**.

Front cover: Menorah, from an illuminated manuscript of the Bible. Catalonia, Spain 1350.

Translated from Greek by: Kay-Elvina Sutton

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ:

ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟ
ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ:

Ο Πρόεδρος του Κ.Ι.Σ. ΜΩΪΣΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΗΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΓΡΑΦΕΙΩΝ:

Βουλής 36 • 105 57 ΑΘΗΝΑ Τηλ. 210 - 32.44.315-8

E-mail: hhkis@ath.forthnet.gr

Internet site: <http://www.kis.gr>

Κωδικός εντύπου: 3502

Τα ευυπόγραφα άρθρα εκφράζουν
τις απόψεις των συγγραφέων τους.

ΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

Μιχάλης Κύρκος, Ύψηλάντου 25 Αθήνα, τηλ.: 210 - 72 18 421

Διανέμεται Δωρεάν

Gold Eurobank MasterCard

Μία ανεκτίμητη συλλογή ολοκληρώνεται!

Τρεις κάρτες MasterCard, μία επιλογή: Eurobank

 210-95 55 555

